

EL QUADERN DE JOAN DE BARCELONA,
MONJO DE RIPOLL I DE FLEURY, ABAT DE
SANTA CECÍLIA DE MONTSERRAT
(París, BnF, lat. 2858, f. 64-71v)

per RAMON ORDEIG I MATA

RESUM

Els textos de les dotze cartes copiades en el seu quadern pel monjo i abat Joan ens ofereixen dades monàstiques i litúrgiques d'interès. L'esment de la festivitat litúrgica de la Pasqua de Resurrecció en la primera d'elles permet datar la sèrie entre els anys 1020 i 1023, consecutivament, llevat de les dues referents a l'abat Abbó de Fleury, afegides quan ja es trobava en aquell monestir. La referència a unes «capse» en una carta que l'abat Oliba féu arribar als monjos de Ripoll fa deduir que es tractava d'arquetes per a estotjar les relíquies de sant Benet i de santa Escolàstica trameses l'any 1023 per l'abat Gauzli.

Paraules clau: Joan de Barcelona, Ripoll, Fleury, Montserrat.

The notebook of Joan de Barcelona, monk of Ripoll and Fleury, abbot of Santa Cecília de Montserrat (Paris, BnF, Lat. 2858, f. 64-71v)

ABSTRACT

The texts of the twelve letters copied in his notebook by the monk and abbot Joan offer monastic and liturgical interesting data. The mention of the liturgical feast of the Resurrection in the first one allows the dating of the whole series between 1020 and 1023 consecutively, excepting the two mentioning abbot Abbo of Fleury, added later when Joan resided in that monastery. The reference to some «capse» in a letter send by abbot Oliba to the monks of Ripoll leads to the deduction that they were little chests with relics of St Benedict and St Scholastica, sent in 1023 by abbot Gauzlin.

Keywords: Joan de Barcelona, Ripoll, Fleury, Montserrat.

La Bibliothèque nationale de France (BnF) guarda un manuscrit en pergamí, el lat. 2858 (abans Colbert 5222), procedent de l'abadia de Fleury, anomenada també Saint-Benoît-sur-Loire, que conté un quadern prou conegut pels erudits per les descripcions i les edicions parcials que se n'han fet. El manuscrit en qüestió conté, en primer lloc, les cartes de l'abat Llop de Ferrières, escrites al segle x, que ocupen els folis 1-63v, els quals mesuren 20 cm de llarg i 16 cm d'ample.¹ A continuació hi ha el quadern de Joan de Barcelona, que ocupa els folis 64-71v.

L'autor del quadern, la identitat del qual estudiarem més avall, és anomenat pels historiadors indistintament Joan de Barcelona, Joan de Ripoll i Joan de Santa Cecília de Montserrat, perquè, segons escriví el monjo Andreu de Fleury en la seva *Vita Gauzlini abbatis Floriacensis monasterii*, procedia de la ciutat de Barcelona, havia estat educat en el monestir de Ripoll i després havia estat abat de Santa Cecília de Montserrat.

El present article vol incidir especialment en la datació de les dotze cartes contingudes en el quadern susdit, atesa la divergència existent entre les dates proposades pels autors que les han editat o estudiat, i vol també extreure dels textos de les cartes les dades monàstiques i litúrgiques que contenen. Veurem que la clau per a una datació correcta del quadern i de les cartes que conté ens l'ofereix una festivitat litúrgica, la Pasqua de Resurrecció, que s'esmenta en la primera de les cartes.

En la primera part de l'article presentaré l'estudi del quadern, que comprendrà la seva descripció i un recull de dades referents a la procedència del manuscrit, al seu autor i a les principals edicions parcials que se n'han fet, per acabar amb l'anàlisi del contingut de les cartes i de llur datació i amb un examen més detallat referent a les dades sobre monestirs i litúrgia que contenen. La segona part de l'article comprendrà el text del quadern, encapçalat per una còpia parcial del tractat de Boeci *Super categorias Aristotelis*, de la qual es donaran només l'*incipit* i l'*explicit*, amb remissió a l'edició de Migne, seguit de la presentació i la transcripció de les dotze cartes.

I. ESTUDI DEL QUADERN

Descripció del quadern

El quadern, compost de vuit folis, fa 19 cm de llarg i 12 cm d'ample. El seu format, doncs, és més reduït que els folis 1-63v. No té coberta ni

1. Vegeu LOUP DE FERRIÈRES, *Correspondance*, 1927-1935.

n'ha tingut mai, com permet d deduir la grassa de l'anvers del darrer foli. Abans de ser enquadrinat, havia estat plegat per la meitat i alguns fragments dels seus folis apareixen malmesos per causa de la humitat que havia patit.

Pel que fa al text del quadern, en l'anvers del foli 64, que havia restat en blanc, s'hi afegiren cap al segle XVI uns títols relatius al contingut. En els folis 64v-66 hi ha copiat el prefaci del llibre I del comentari de les categories d'Aristòtil, obra de Boeci. En els folis 66v-70 hi ha copiades les dotze cartes que analitzaré i transcriuré en aquest article. Els folis 70v-71v restaren en blanc, però en el foli 71 hom afegí, en lletra que sembla del segle XII, un fragment de l'ofici ferial d'Advent «Regnum tuum, Domine, [...] Ecce dies veniunt [...]».²

La lletra dels folis 64v-70, molt petita i estreta, és la minúscula carolina típica dels comtats catalans a la primera meitat del segle XI. Ja podem avançar que l'anàlisi de les cartes que farem més avall ens permet de datar-la amb més precisió vers els anys 1020-1023.

La procedència del manuscrit

Hom havia cregut que el manuscrit lat. 2858 provenia de l'abadia de Ferrières. Però la lectura amb llum ultraviolada d'un ex-libris que diu «Hic est liber [Sancti Benedicti] Floriacensis coenobii» demostrà que venia de l'abadia de Fleury.³ Aquesta abadia, fundada vers l'any 651 a la vora del riu Loira, dins el bisbat d'Orleans, fou anomenada més tard Saint-Benoît-sur-Loire per raó de posseir suposadament el cos de sant Benet de Núrsia, segons unes relacions referents al trasllat de les relíquies al segle VIII.⁴

El nostre manuscrit sortí de l'abadia de Fleury arran del pillatge comès per protestants l'any 1562 i anà a parar a mans de Pierre Daniel, advocat d'Orleans.⁵ De fet, sembla que els dos quaderns que formen el volum, és a dir, el de Llop de Ferrières i el de Joan de Fleury, haurien sortit de l'abadia

2. Vegeu, per exemple, «In Adventu Domini lecciones» enumerades per M.S. GROS, «El collectari-ordinari de l'abadia de Santa Maria de la Grassa (París, BnF, ms. lat. 933)», *Miscel·lània Litúrgica Catalana* (Barcelona), vol. XVI (2008), p. 203-453, esp. p. 234.
3. BEER, «Los manuscritos», 1910, p. 55-60 de l'extret; E. PELLEGRIN, «Les manuscrits de Loup de Ferrières», *Bibliothèque de l'École des Chartes* (París), vol. CXV (1957), p. 22-23; BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, p. 169-171.
4. VIDIER, *L'historiographie*, 1965, p. 141-149.
5. VIDIER, *L'historiographie*, 1965, p. 54-55.

per separat i Pierre Daniel els hauria relligat.⁶ Una de les cartes del quadern fou editada parcialment a París l'any 1578 per Papire Masson (carta 9).⁷ Ja en el segle XVII el manuscrit entrà a formar part, amb el número 5222, de la Bibliotheca Colbertina,⁸ els manuscrits de la qual ingressaren l'any 1732 a la Bibliothèque royale,⁹ dita després Bibliothèque nationale de France, on el manuscrit Colbert 5222 fou catalogat dins l'«Ancien fonds», constituït vers 1740, com a Lat. 2858.¹⁰

L'autor del quadern

No hi ha cap dubte que l'autor del quadern fou el «venerable i honorable» Joan receptor de dues de les cartes del recull (cartes 6 i 7) i l'«humil monjo» Joan escriptor de la carta tramesa des de Fleury a l'abat Oliba (carta 9). L'autoria ve avalada per les dades biogràfiques que tenim d'aquest Joan, especialment per les que deixà escrites un monjo del monestir de Fleury contemporani d'ell.

En efecte, Andreu, monjo de Fleury durant la primera meitat del segle XI, en la seva *Vita Gauzlini abbatis Floriacensis monasterii*, explica l'arribada al monestir de Saint-Benoît-sur-Loire, procedents de la ciutat de Barcelona, dels germans Joan i Bernat, atrets per la fama de l'abat Gauzlí. De Joan diu que havia estat educat en el monestir de Ripoll i que després li fou encomanada l'abadia de Santa Cecília de Montserrat. De Bernat diu que havia estat instruït en l'art de les armes, però que, arribat a Fleury amb el seu germà, prengué l'hàbit de l'orde. Ambdós regalaren al monestir tres albes precioses i un evangeliari recobert d'argent amb incrustacions d'or. El biògraf fa memòria, a més, de l'amistat de Gauzlí amb Oliba, abat de Ripoll.¹¹

6. BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, p. 169.

7. El número de les cartes correspon a l'ordre que tenen en el quadern, tal com apareixen numerades i transcrites en la segona part del present article.

8. *Bibliotheca Colbertina seu catalogus librorum bibliothecae quae fuit primum ill. v. d. J. B. Colbert, regni administri*, París, 1728.

9. L. VALLÉE, *La Bibliothèque Nationale. Choix de documents pour servir à l'histoire de cet établissement et de ses collections*, Amsterdam, 1969, p. 16-17.

10. *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae regiae. Pars tertia (...) complectens codices manuscriptorum latinorum*, París, *Typographia Regia*, 1744.

11. BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, p. 92-94: «[54, b]. Nec minus etiam ab extimis Hispaniæ secessibus, alii a puero in divina observatione enutriti, nonnulli apice pastoralis curæ sublimati, patria rebusque spretis, presentiam expeterent huius nobilissimi Salomonis. Inter quos, quidam duo germani a Barcinona urbe profecti,

El mateix Andreu de Fleury, en els capítols que afegí als *Miracula sancti Benedicti*,¹² tornà a fer referència als germans Joan i Bernat de Barcelona amb frases gairebé calcades de les de la *Vita Gauzlini...*, però suprimint la referència als regals que havien dut a Fleury i afegint que els dos germans havien explicat als monjos alguns fets miraculosos ocorreguts en un monestir català anomenat Sant Benet.¹³ En donar compte tot seguit d'un d'aquests

presentiam decreverunt expetere tanti diffamati principis; quorum unus nomine Iohannes, in monasterio sanctę Dei genitricis cognomento Rivipollentis a pueritia sacris imbutus litteris, petalum promeruerat curę pastoralis, scilicet abbatie Sanctę Cecilię, virginis et martiris, sitę in cuiusdam vertice montis. Alter vero, vocabulo Bernardus, a quibusque nobilium sub tyrocinio milicie secularis est instructus, sed quoad possibile laico, Deo subditus; qui florentis fortunę abiectis deliciis, quodque mirificum est, tedis nuptialibus spretis, ignesque animi igne superans supernę contemplationis, cum proprio germano Floriaco usque locum, ut prelibatum est, devenit; ibique habitum sanctę religionis humiliter quęsivit et reverenter suscepit. Ambo unanimes in Dei servitio, ambo prepollentes monastici ordinis privilegio, qui inter multimoda quę huic summo duci monachorum contulere donaria, tres haud modici precii albas, supra et infra auro politas, evangelii quoque textum argento vestitum, auro suberatum, ad cultum divini contulere servitii; in quo etiam libro versus pertitulaverunt istos:

O Benedicte pater, Iohannis suscipe vota,
Bernardique tui semper memor esto fidelis.

[54, c]. Ipsius etiam monasterii cognomento Rivipollentis inclitus abbas nomine Oliba, non minima circa hunc Dei famulum dilectione versabatur; quę spiritualis eorum familiaritas in tantum exuberaverat ut quos longa terrarum sequestrabant interstitia, divini amoris coniungeret presentia».

12. VIDIER, *L'historiographie*, 1965, p. 197-207.

13. *Acta Sanctorum. Martii*, vol. III, Roma-París, V. Palmé, 1865, p. 352, núm. 4: «Tempore Gauzlini, gloriosissimi patris ac Bituricensium archipraesulis, multi nobilium mundialis vitae nugis abnegatis, in palaestra huius loci Dei et Domini nostri se dedere ditioni sub proposito sanctae religionis. Nec minus etiam ab extimis Hispaniae secessibus, alii a puero in divina observatione enutriti, alii apice pastoralis curae sublimati, patria rebusque abdicatis, praesentiam petiere huius principis Dei, magni existimantes, si liceret conspectibus perfrui cuius erant doctrina et magisterio informati. [...] Cuius benedictionis ut participium mererentur quidam duo germani, nectare tacti supernae inspirationis a Barcinona urbe profecti, communis protectoris nostri sacrosanctum unanimi voto expetiere tumulum; quorum unus nomine Iohannes, in monasterio sanctae Dei genitricis, cognomento Rivipollentis, a pueritia sacris imbutus litteris, pedum promeruerat curae pastoralis, scilicet abbatiae Sanctae Ceciliae, virginis et martyris, sitae in cuiusdam vertice montis; alter vero, vocabulo Bernardus, a quibusque nobilium sub tirocinio militiae saecularis est instructus, sed, quoad possibile laico, Deo subditus. Qui florentis militiae abiectis deliciis, quodque mirificum est, taedis nuptialibus spretis, ignesque animi igne superans supernae contemplationis, cum proprio germano Floriacum usque locum, ut praelibatum est, devenit; ibique habitum sanctae religionis humiliter quaesivit et reverenter suscepit. Quo pro certo referente cognovimus, quoddam coenobium haberi in partibus illis,

miracles,¹⁴ situa el monestir al costat del riu Llobregat i, per tant, és indubtable que els fets narrats pels germans Joan i Bernat havien tingut lloc a Sant Benet de Bages, monestir ben proper al de Santa Cecília de Montserrat.

El fet que el monjo Andreu de Fleury, bon coneixedor dels dos monjos catalans per haver conviscut amb ells, afirmi que els germans Joan i Bernat arribaren al monestir de Fleury procedents de la ciutat de Barcelona fa deduir que n'eren originaris. Per això alguns autors anomenen Joan de Barcelona l'autor del quadern,¹⁵ per bé que també pot ser anomenat Joan de Ripoll, Joan de Santa Cecília de Montserrat o Joan de Fleury, per haver estat monjo de l'abadia ripollesa, abat de l'esmentada abadia montserratina i monjo de Fleury.¹⁶

Tenim poques dades sobre la presència del monjo Joan al monestir de Ripoll abans d'esdevenir abat de Santa Cecília de Montserrat. S'ha d'identificar molt probablement amb un dels dos monjos anomenats Joan que firmaren l'acta d'elecció de l'abat Oliba l'estiu del 1008.¹⁷

Si no fos per les notícies d'Andreu de Fleury, difícilment hauríem identificat el monjo Joan de Ripoll i de Fleury amb l'abat Joan de Santa Cecília de Montserrat. En la documentació d'aquest monestir apareix, en efecte, un abat Joan entre els anys 1011 i 1017, predecessor de l'abat Bonfill, documentat des del 1025.¹⁸ Quin any acabà, però, l'abadiat de Joan i començà el de Bonfill? El pare Benet Ribas, arxiver montserratí, creia que l'abadiat de Joan es podia haver allargat fins al 1021 o 1022, en què potser hauria mort i hauria estat l'ocasió per a l'abat Oliba de reclamar la possessió de Santa Cecília per al monestir de Ripoll.¹⁹ Basava la seva

dicatum in honore huius amici Dei, a memorata urbe iter protrahens unius diei; in quo loco innumera fiunt miracula ad laudem Domini nostri Iesu Christi per merita beatissimi patris nostri Benedicti, ex quibus [pauca haec] perstringere libuit».

14. *Acta Sanctorum. Martii*, vol. III, Roma-París, V. Palmé, 1865, p. 352, núm. 5.

15. És anomenat «Jean de Barcelone, le Catalan» per F. BRUNHÖLZL, *Histoire de la littérature latine du Moyen Âge*, Turnhout, Brepols, 1996, t. II, p. 482.

16. És anomenat «Jean de Ripoll» per VIDIER, *L'historiographie*, 1965, p. 207, i Joan de Fleury i Joan de Santa Cecília de Montserrat per JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, p. 323, 388 i 395.

17. Acta editada per JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, doc. 40, p. 49-54.

18. ALTÉS, «El diplomatari de Santa Cecília de Montserrat», 1995-1996, doc. 112 a 126 i 138.

19. B. RIBAS, *Història de Montserrat (888-1258)*, edició a cura de F. X. Altés, Montserrat, 1990, p. 156: «Ya diximos que en estos años era abad de Sta. Cecilia Juan, pero no sabemos el año fixo en que murió; acaso moriría en este de 1021 ó 1022. Y lo haze presumir la pretensión extraordinaria que entabló Oliba, obispo de Vich y abad de Ripoll, en la

conjectura en un document del 5 de juliol de 1022 en el qual s'explica que Oliba, bisbe de Vic i abat de Ripoll, havia anat a la ciutat de Barcelona, dins la vuitada de la Pentecosta (del 14 al 20 de maig), i havia pregat al comte Berenguer i a la seva mare, la comtessa Ermessenda, que fessin restituir al monestir de Santa Maria de Ripoll l'alou del Montserrat, inclosa l'abadia de Santa Cecília i altres esglésies, perquè el cenobi ripollès l'havia posseït des que li fou lliurat pel comte Guifré i fins que la comtessa Riquilda el donà a l'abat Cesari. Continua explicant que el comte Berenguer, junt amb les comtesses Ermessenda i Sança, havent acudit al monestir de Ripoll en l'escaiença de la festa de sant Pere, el dia 29 de juny de 1022, i havent vist els documents que els havien mostrat el prior Ellesind i altres monjos, reconegueren que l'esmentat alou era de Santa Maria de Ripoll, de manera que el comte Berenguer atorgà aquell mateix dia el document de restitució.²⁰

En aquest document del 1022 no apareix l'abat Joan, però la raó no era pas que fos mort, com suposava el pare Ribas. Tampoc no hi apareixen un abat successor o el prior, a manca de l'abat, potser perquè no calia pas que l'abat o el prior de Santa Cecília hi fossin esmentats ni que el firmessin. De fet, potser cal deduir que fou precisament amb ocasió d'aquesta restitució de Santa Cecília al monestir de Ripoll que l'abat Joan renuncià al càrrec abacial i, d'acord amb l'abat Oliba, marxà amb el seu germà Bernat cap al monestir de Fleury, des d'on, a començ del 1023, escrivia a l'abat Oliba comunicant-li la seva arribada (carta 9). La tesi de l'arribada dels dos germans a Fleury a les acaballes del 1022, formulada per Bautier i Labory,²¹ ens fa descartar la suposició que Joan «havia passat al monestir de Fleury vers l'any 1017-1018», apuntada per Junyent-Mundó,²² segurament basant-se en el fet que el darrer document en què apareix com a abat de Santa Cecília és, com hem vist, del 1017.

Com que fra Joan deixà interromput el seu quadern pocs mesos després de la seva arribada a Fleury, on encara hi afegí quatre cartes més (cartes 9 a 12), podem suposar que morí aviat. Segons Junyent-Mundó, hauria mort a Fleury «segurament abans del 1025», malgrat que els ma-

octava de Pentecostés, contra este monasterio de Sta. Cecilia; porqué, faltando su cabeza y prelado legítimo, podía más facilmente lograr su intento el hecho».

20. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, doc. 71, p. 109-112.

21. BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, p. 170.

22. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, p. 325.

teixos autors daten la primera de les cartes copiades en el seu quadern el 20 d'abril de 1025 (carta 1).²³ El que podem afirmar amb seguretat és que morí abans del 1046, probablement força abans, perquè en la resposta de l'abadia de Santa Cecília de Montserrat a l'encíclica mortuòria de l'abat Oliba consta un «Iohannes abba» a l'inici de la llista dels set difunts de la comunitat traspassats en els darrers temps, per a tots els quals es demanaven sufragis als monjos de Ripoll i de Cuixà.²⁴ Pel que fa al lloc de la mort, tot fa pensar que degué ocórrer en el monestir de Fleury, triat per ell i pel seu germà per a llur retir monacal. El fet que el quadern personal de fra Joan restés allà sembla corroborar aquesta suposició.

*Les principals edicions de les cartes*²⁵

No hi ha cap edició del conjunt de les dotze cartes, bé que la majoria foren editades el 1992 en el *Diplomatari d'Oliba*, però amb els inconvenients de trobar-se disperses dins l'obra, d'haver atribuït una data equivocada a algunes i d'haver identificat erròniament el receptor d'una altra, com veurem més endavant.

Ja hem vist que una de les cartes del quadern (carta 9) fou editada parcialment a París l'any 1578 per Papire Masson, el qual transcriví el passatge referent als heretges d'Orleans dins el llibre tercer dels seus *Annalium libri IV*. Durant el segle XVII es tragueren còpies de les cartes contingudes en el quadern, amb un títol per a cadascuna d'elles, còpies que es conserven a la BnF, la majoria dins el volum 69, folis 332-335, de la Collection Baluze i algunes dins el volum 56, folis 414-417, de la Collection Duchesne. Una de les cartes fou editada l'any 1678 per Étienne Baluze dins el volum primer de la seva *Miscellanea* (carta 11) i quatre cartes més foren editades el 1688, algunes també parcialment, pel mateix autor, dins l'apèndix de la *Marca hispanica sive limes hispanicus*, obra que havia deixat inacabada l'arquebisbe Pèire de Marca (cartes 2, 3, 4 i 10).

Les edicions de Masson i de Baluze foren aprofitades ben aviat. Ja l'any 1690 Edmond Martène reedità la carta 11 dins l'obra *De antiquis monachorum ritibus* i en el període 1752-1757 Martin Bouquet recollí, en el volum desè del seu *Recueil des historiens*, el fragment de la carta 9 que havia

23. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, p. 388.

24. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-24, p. 341-355, núm. 69.

25. Les referències completes de les obres esmentades en aquest apartat es troben en la llista de les obres citades abreujadament que clou aquest article.

publicat Masson. L'any 1774, Enrique Flórez, en el volum 28 de *l'Espanya sagrada*, reedità les cartes 3, 4, 9 i 10. Les edicions de Baluze també foren aprofitades a mitjan segle XIX per Jacques-Paul Migne en el volum 139 de la *Patrologia Latina*, on es troba reeditada la carta 11, i en els volums 141 i 142 de la mateixa obra, on publicà les cartes 3, 4 i 10 reproduint els textos reeditats per Flórez. Encara en el segle XIX, l'any 1866, Léopold Delisle, en la seva obra sobre els *Rouleaux des morts*, reedità l'encíclica mortuòria del comte Bernat Tallaferro (carta 2).

Els anys 1907-1908, Rudolf Beer, en el volum primer del seu estudi sobre els manuscrits de Ripoll, titulat *Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll*, inclogué una descripció acurada del quadern, amb els *incipit* de les cartes i els versos amb què acaben algunes (cartes 2, 3, 4 i 9), no editats per Baluze, així com la transcripció parcial de la carta 1 i les transcripcions íntegres de les cartes 7, 8 i 12, totes les quals llavors eren encara inèdites. Pere Barnils traduí l'obra de l'alemany al català.

El 1928, Bruyne publicà la carta del monjo Ponç (carta 7) en l'article titulat *Une lettre inédite de Ponce moine (de Ripoll) vers l'an 1015*, tot i que no era pas inèdita, perquè, com hem vist, Beer ja l'havia publicat vint anys abans, bé que sense datar-la i en nota a peu de pàgina.

L'any 1969, Robert-Henri Bautier i Gillette Labory, en editar la *Vita Gauzlini abbatis Floriacensis monasterii*, publicaren per primera vegada una de les cartes (carta 6) i en reeditaren sis més (cartes 2, 3, 4, 7, 9 i 11), però sense definir-se gaire en llurs datacions. N'oferiren les transcripcions, totes elles a partir del manuscrit parisenc i amb la corresponent traducció al francès, en l'apèndix III de l'obra, encapçalat per un breu estudi, molt interessant, sobre «Fleury et la Catalogne au début du XIe siècle».

En el ja esmentat *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, obra pòstuma d'Eduard Junyent, editada el 1992 a cura d'Anscari M. Mundó, que afegí textos literaris i comentaris a l'obra original i en modificà algunes datacions, s'inclogueren les cartes, llevat de dues (cartes 6 i 11), entre les obres d'Oliba i els escrits adreçats a ell (cartes 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9 i 10) i entre els textos i les notícies referents a Oliba (cartes 7 i 12).

I darrerament, l'any 2005, Jean Dufour, que el 1977 ja havia publicat un regest de l'encíclica mortuòria de Bernat Tallaferro (carta 2) en el seu article sobre els rotlles i les encícliques mortuòries de Catalunya,²⁶ n'ha

26. J. DUFOUR, «Les rouleaux et encycliques mortuaires de Catalogne (1008-1102)», *Cahiers de Civilisation Médiévale (X^e-XIIe Siècles)* (Poitiers), any xx, núm. 1 (1977), p. 13-48.

publicat el text sencer dins el volum primer del seu monumental *Recueil des rouleaux des morts* (VIII siècle-vers 1536).

La datació de les cartes fins ara

Fins ara hom ha considerat que les dotze cartes foren copiades en el quadern sense ordre ni concert.²⁷ D'acord amb les edicions de Beer, de Bautier-Labory i de Junyent-Mundó, les dates de les dotze cartes, per les raons que resumim aquí, serien les següents:

Carta 1. Carta dels monjos de Sant Miquel de Cuixà a l'abat Oliba per notificar-li la mort del monjo i levita Delà, cellerer del monestir, ocorreguda el 20 d'abril, tres dies després del Diumenge de Pasqua. Fou dataada per Beer el 1025 perquè aquest any la Pasqua s'escaigué el 18 d'abril. D'acord amb la tesi de Beer, en l'edició de Junyent-Mundó se li dona la data del 20 d'abril de 1025.

Lloc i data: Cuixà, 20 d'abril de 1025.

Carta 2. Carta encíclica dels monjos dels cenobis de Santa Maria de Ripoll i de Sant Miquel de Cuixà comunicant la defunció del comte i marquès Bernat de Besalú, ofegat en travessar a cavall el Roine i dut a enterrar al cenobi ripollès, i de nou monjos d'ambdós monestirs traspassats durant els tres darrers mesos, per a tots els quals demanen sufragis als monjos i a les monges receptors de l'encíclica. Com que el comte Bernat morí el 26 de setembre de 1020, segons consta en l'acta de publicació del seu testament, redactada al cap de disset dies, el 13 d'octubre,²⁸ la data d'aquesta carta encíclica ha estat fixada per Junyent-Mundó «a la darrerria de desembre del 1020 o als primers dies de gener de l'any següent», atès que «en el text de la lletra hom subratlla especialment que aquesta no fou composta immediatament. Transcorregueren tres mesos durant els quals tant el cenobi de Ripoll com el de Cuixà foren durament provats per la mà de Déu amb la mort de nou dels germans monjos».²⁹

Lloc i data: [Ripoll o Cuixà,] vers la fi del 1020 o començ del 1021.

Carta 3. Carta d'Oliba, bisbe d'Osona i abat de Ripoll, adreçada a l'arquebisbe Gauzli de Bourges i a tots els monjos del cenobi de Sant Benet

27. BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, p. 170: «Il n'y a aucun ordre dans ses pièces, copiées sans aucune séparation».

28. «Et sich obiit de hoc seculo in isto preterito mense septimbrío, VI kalendas october». Vegeu l'edició parcial de JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, doc. 65, p. 99-103.

29. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, p. 320.

de Fleury, als quals agraeix la carta de condol pel traspàs del seu germà Bernat i demana sufragis per l'ànima del difunt. Acaba amb un acròstic dedicat a Gauzli. D'acord amb la data de l'encíclica mortuòria (carta 2), Junyent-Mundó la daten de principi del 1021.

Lloc i data: Ripoll, principi del 1021.

Carta 4. Carta de Gauzli, arquebisbe de Bourges i abat de Fleury, adreçada a Oliba, bisbe de Vic i abat de Ripoll, al qual fa arribar el seu condol per la mort del seu germà Bernat, comte de Besalú. Acaba amb un acròstic dedicat a Oliba. Nicolau d'Olwer, en publicar l'acròstic, el datà del 1020, però Junyent-Mundó retarden la data de la carta fins al començ de l'any següent, perquè consideren que Gauzli l'escriu després d'haver llegit l'encíclica mortuòria (carta 2).

Lloc i data: Fleury, principi de 1021.

Carta 5. Carta dels monjos de Santa Maria de Ripoll adreçada a l'abat Oliba, al qual notifiquen el traspàs del monjo Ramon, diaca, esdevingut el dimarts de la setmana de Passió. En l'edició de Junyent-Mundó, es data aquesta carta entre els anys 1021 i 1025, amb el supòsit que la primera carta fou escrita el 1025.

Lloc i data: Ripoll, vers el 1021-1025.

Carta 6. Carta d'un monjo anònim adreçada al venerable i honorable fra Joan, al qual diu que no coneix personalment i promet que pregarà per ell en resposta a la seva sollicitud.

Lloc i data: No s'han determinat.

Carta 7. Carta d'un monjo anomenat Ponç, absent del monestir, adreçada al «venerable pare dom Joan, monjo», al qual reclama uns quaderns i un saltiri prestats per a llur transcripció perquè Salomó, un «frater», els hi demana amb insistència, i li tramet salutacions per a dom Oliba. Bruyne datà aquesta carta vers el 1015, però en l'edició de Junyent-Mundó, en la qual es proposa la identificació de Ponç amb l'abat de Sant Sadurní de Tavèrnoles, s'avança la carta a una data anterior al 1011, és a dir, a l'any que suposadament el seu destinatari abandonà el monestir de Ripoll i esdevingué abat de Santa Cecília de Montserrat.

Lloc i data: Un monestir desconegut, abans del 1011 (?).

Carta 8. Carta del bisbe Oliba i dels monjos de Santa Maria de Ripoll adreçada al rei Sanç III el Major de Navarra, al qual demanen una almoïna per a l'obra de l'església monàstica de Santa Maria. Beer cregué que aquesta carta fou escrita «probablement després de 1023, alguns anys

abans de 1032»,³⁰ sense més argumentació, amb el benentès que l'11 de maig de 1023 Oliba havia enviat una primera carta al rei Sanç³¹ i que l'any 1032 tingué lloc la dedicació de l'església de Santa Maria de Ripoll, un cop acabades les obres. Junyent-Mundó optaren per datar aquesta carta vers el 1024-1025, en acceptar que fou una segona carta d'Oliba al rei navarrès i que la carta més recent del quadern s'ha de datar el 1025.

Lloc i data: Ripoll, vers el 1024-1025.

Carta 9. Carta de fra Joan, «humil monjo», adreçada a l'abat Oliba, al qual notifica que ha arribat sa i estalvi al cenobi de Sant Benet de Fleury, li fa saber alguns detalls sobre la condemna de catorze clergues i laics d'Orleans acusats d'heretgia i cremats vius per ordre del rei Robert i, finalment, li assegura que l'abat Gauzli li farà arribar relíquies de sant Benet. Acaba amb uns versos a lloança de l'abat Oliba. Com que els fets d'Orleans tingueren lloc el 28 de desembre de l'any 1022, segons la *Vita Gauzlini...* ja esmentada, editada per Bautier-Labory, Junyent-Mundó dataren la carta el gener de l'any 1023.

Lloc i data: Fleury, gener de 1023.

Carta 10. Carta del bisbe i abat Oliba adreçada als monjos de Santa Maria de Ripoll, en la qual aprova algunes obres fetes en el monestir i els explica que s'ha ocupat darrerament en establir un pacte de pau entre l'arquebisbe i el vescomte de Narbona i, d'altra banda, en lligar una convenença entre els comtes Guifré, Guillem i Hug. Flórez, corregint Baluze, que havia datat aquesta carta el 1020,³² la datà «circa an. 1023», basat en la documentació sobre les paus entre els esmentats personatges publicada pels maurins en la *Histoire générale de Languedoc*.³³ Aquesta és la data adoptada en l'edició de Junyent-Mundó.

Lloc i data: Narbona o Vic, 1023.

Carta 11. Carta encíclica dels monjos de Fleury comunicant la mort martirial del seu abat Abbó, assassinat el dia 13 de novembre, festa de sant Brici. Com que aquest dia fou de 1004, l'encíclica s'hagué d'escriure després d'aquesta data, vers la fi del mateix any o a començ del següent. Així ve datada en l'edició de Dufour de 2005.

Lloc i data: [Fleury,] vers la fi del 1004 o començ del 1005.

30. BEER, «Los manuscritos», 1910, p. 63 de l'extret.

31. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-16, p. 327-331.

32. BALUZE, *Appendix*, 1688, núm. CXC, col. 1026.

33. FLÓREZ, *España sagrada*, 1774, vol. 28, p. 139, i ap. XI, p. 275-276.

Carta 12. Carta d'una persona anònima, en carta adreçada a un «domno A.», al qual qualifica de filòsof egregi. Beer, en el seu estudi sobre els manuscrits ripollesos, volgué identificar el destinatari amb el monjo i escolàstic Arnau de Ripoll, sense fixar la data de la carta. La identificació proposada per Beer fou admesa per Junyent-Mundó, que dataren la carta vers el 1023 sense explicar-ne el motiu.

Lloc i data: Un lloc desconegut, vers el 1023.

Datació més precisa d'algunes cartes

Examinades les raons per les quals els esmentats editors de les cartes les han datat de la manera que hem recollit en l'apartat anterior, vegem ara les raons per les quals hem de rebutjar les dates admeses fins ara per a algunes cartes i les hem de substituir per unes altres. Segons la datació admesa fins ara, les dates extremes de les cartes anirien del 1004 (carta 11) al 1025 (carta 1), de manera que caldria deduir que totes haurien estat copiades en el quadern l'any 1025 o després d'aquest any, sense cap relació amb l'ordre cronològic en què foren escrites. Amb l'anàlisi que en farem tot seguit, podem concloure altrament. Vegem-ho.

Carta 1. La datació d'aquesta carta dels monjos de Cuixà a l'abat Oliba serà objecte d'examen detallat en l'apartat següent, titulat «Tercio enim die dominicę Resurreccionis», per les raons que hi seran exposades.

Carta 2. La datació d'aquesta carta encíclica, fixada per Junyent-Mundó «a la darrerria de desembre del 1020 o als primers dies de gener de l'any següent», sembla ben correcta, perquè en el text s'afirma que entre la mort del comte Bernat, ocorreguda el 26 de setembre de 1020, i la mort del darrer dels nou monjos traspassats després d'ell no havien transcorregut ben bé tres mesos («intra spacium trium pene mensium»), cosa que ens porta a les vigílies del Nadal. Pel que fa al monestir en què fou redactada, cosa no precisada per Junyent-Mundó, sembla que cal inclinar-se pel de Ripoll, perquè en el text s'afirma, en referir-se a la sepultura del comte: «Et ad nos, videlicet Sanctę Marię monachos, reductus a suis».

L'abat Joan devia llegir i copiar l'encíclica quan el portador del rotlle mortuori passà per l'abadia de Santa Cecília de Montserrat vers el març o l'abril de 1021 en el transcurs del seu itinerari, el qual, malauradament, no coneixem. Sabem, en canvi, que anys més tard, el 1047, el portador

del rotlle mortuori d'Oliba inclogué Santa Cecília de Montserrat en el seu itinerari.³⁴

Lloc i data: Ripoll, vers el Nadal del 1020.

Carta 3. Cal suposar que el portador de l'encíclica mortuòria de Bernat Tallaferró (carta 2) inclogué en el seu itinerari l'abadia de Fleury, tal com faria entre els mesos de març i desembre de 1051 el portador de l'encíclica mortuòria d'un altre germà de l'abat Oliba, el comte Guifré de Cerdanya, mort el 31 de juliol de 1049. El missatger del 1051, havent partit del monestir del Canigó a les acaballes d'abril, arribà a Poitiers a primers de juny i a Fleury al cap d'uns dies.³⁵ Aquesta dada ens serveix per calcular que el missatger que partí de Ripoll o de Cuixà el desembre de 1020 o el gener de 1021 podia haver arribat a Fleury al cap d'una mesada, és a dir, durant el mes de febrer de 1021. Si calculem que la carta de Gauzli, potser afegida al rotlle mortuori, fou escrita vers el febrer de 1021 (carta 4) i devia trigar una mesada llarga per fer el camí des de Fleury fins a Catalunya, la resposta d'Oliba no pogué pas ser anterior al març del mateix any.

L'abat Joan copià abans aquesta carta d'agraïment d'Oliba a Gauzli que no pas la carta de condol de Gauzli a Oliba (carta 4). Això vol dir que tingué al davant les dues cartes, és a dir, la que Gauzli havia tramès a Oliba i la que aquest redactà com a resposta. Optà per copiar aquesta darrera abans que la primera. El fet que copiés ambdues cartes després de l'encíclica fa pensar que el missatger del rotlle mortuori en fou el portador. Podria ser que la carta de condol de Gauzli hagués estat afegida al rotlle quan el missatger passà per la catedral de Bourges o pel monestir de Fleury i que Oliba, un cop llegida, hagués lliurat la carta d'agraïment al mateix missatger per tal que la fes arribar a Gauzli. Hagués anat ben bé d'aquesta manera o no, el fet és que l'abat Joan pogué llegir ambdós textos i copiar-los en el seu quadern, a continuació del text de l'encíclica, vers el març o l'abril de 1021.

Lloc i data: Ripoll, vers el març de 1021.

Carta 4. Cal deduir que aquesta carta fou escrita per l'abat de Fleury després de llegir l'encíclica mortuòria portada pel missatger de l'abat Oli-

34. Vegeu l'encíclica dins DUFOR, *Recueil*, 2005, núm. 72, p. 109-133, amb la resposta de Santa Cecília de Montserrat (p. 125-126) i el mapa de l'itinerari del portador del rotlle (p. 691).

35. Vegeu el comentari i el text editats per DUFOR, *Recueil*, 2005, núm. 74, p. 135-204, amb el mapa de l'itinerari efectuat el 1051 (p. 695).

ba, el qual devia arribar a l'abadia de Fleury cap al febrer de 1021, segons el càlcul efectuat en comentar la carta 3. És probable que aquesta carta fos confiada al missatger i inclús que fos escrita en el rotlle mortuori, a continuació de l'encíclica i de les respostes dels altres monestirs i catedrals visitats pel portador del rotlle.

En el comentari de la carta anterior, hem vist la possibilitat que aquesta carta hagués estat afegida al rotlle mortuori quan el missatger passà per la catedral de Bourges, d'on Gauzli era arquebisbe, o pel monestir de Fleury, d'on era abat. S'explicaria així que l'abat de Santa Cecília l'hagués pogut copiar en acollir el missatger en el seu monestir vers el març o l'abril de 1021.

Lloc i data: Fleury, vers el febrer de 1021.

Carta 5. En l'edició de Junyent-Mundó es data aquesta carta entre els anys 1021 i 1025, amb el supòsit que la carta 1 era del 1025. Però si tenim en compte que el traspàs del monjo i diaca Ramon s'esdevingué el dimarts de la setmana de Passió, aquest dia pogué ser ben bé el 21 de març de 1021, perquè el Diumenge de Passió, l'anterior al de Rams, fou aquest any el 19 de març. De manera que la carta es devia escriure immediatament després de l'òbit del monjo.

Rebuda aquesta carta dels monjos de Ripoll, l'abat Oliba la devia fer circular entre els altres monjos que, com l'abat Joan de Santa Cecília de Montserrat, procedien d'aquella abadia i coneixien el monjo difunt. Fra Joan la podria haver copiat en el seu quadern vers el mes d'abril següent. Així, d'acord amb la cronologia de les quatre cartes anteriors, podem sospitar que anava incorporant les cartes al seu quadern tan bon punt li arribaven a les mans.

Lloc i data: Ripoll, 21 de març de 1021 o dies immediats.

Carta 6. El tracte que el monjo anònim dona a Joan és d'honorable i venerable, qualificatiu que s'avenen amb el seu càrrec abacial a Santa Cecília de Montserrat. D'acord amb la seriació cronològica de les cartes anteriors i posteriors, aquesta s'ha de datar després del març de 1021 (carta 5) i abans del juny de 1022 (carta 7). És molt probable que, com la carta anterior i la posterior, fos escrita al monestir de Ripoll i, per tant, per un monjo ripollès.

Lloc i data: Ripoll, entre l'abril de 1021 i el juny de 1022.

Carta 7. Hem vist que en l'edició de Junyent-Mundó se la data «abans del 1011 (?)», és a dir, abans que el destinatari de la carta abandonés el monestir de Ripoll i esdevingués abat de Santa Cecília de Montserrat. De

fet, una primera lectura de la carta pot fer creure que Joan es trobava encara a Ripoll, com a simple monjo, tal com és anomenat en la carta. Tanmateix, com en el cas de la carta anterior, Joan hi rep també el tracte de «venerable pare» i de «benigníssim senyor» pel fet, amb tota probabilitat, de ser abat. L'encàrrec que Ponç fa a Joan de saludar dom Oliba, al qual anomena «pater meus», en reconeixença que era el seu abat, porta a concloure que Ponç sabia que l'abat Joan i l'abat Oliba es trobaven en el mateix lloc o que s'havien de trobar. El fet que Ponç expressi el desig que, durant la seva absència del monestir, l'abat Oliba mantingui envers ell la bondat i la caritat que sempre li havia manifestat quan hi era present fa deduir que el monestir d'on Ponç s'havia absentat era el de Ripoll o el de Cuixà.

Justo Pérez de Urbel, seguit per Manuel Riu, identificà el monjo Ponç d'aquesta carta amb l'abat d'aquest nom que ho fou del monestir de Sant Serni de Tavèrnoles vers els anys 1004-1023, després d'haver professat al monestir de Ripoll o al de Cuixà i abans d'esdevenir conseller àulic del rei Sanç el Major i vers el 1025, per designació reial, bisbe d'Oviedo.³⁶ Oliba l'anomenava «domnus abbas Pontius, frater et filius noster» en la carta que adreçà al rei Sanç el Major l'any 1023.³⁷ En la carta que estem examinant, en canvi, Ponç només es titula monjo, i això fa dubtar de la identificació susdita. Junyent-Mundó accepten la possibilitat d'aquesta identificació, però alhora reconeixen que «el Salomó que sembla director de l'escriptori de Ponç ofereix alguna dificultat si és que l'hem d'identificar amb un cèlebre erudit que actua a Ripoll més endavant», és a dir, més enllà del 1011, atès que daten la carta abans d'aquest any.³⁸

La personalitat de l'erudit sacerdot i jutge Salomó, possessor d'una rica biblioteca que llegà vers el 1017 al monestir de Ripoll, on professaren dos fills seus i on ell mateix acabà els seus dies l'any 1041 o poc després, ha estat estudiada per Miquel S. Gros, el qual creu possible la seva identificació amb el Salomó d'aquesta carta.³⁹ La seva passió pels llibres s'avé molt bé amb la contínua i exigent reclamació que feia a Ponç, encara que

36. PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor*, 1950, p. 83-84; RIU, «Poncio de Tabernoles, obispo de Oviedo», 1988, p. 429.

37. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-16, p. 331: «Quod autem hic non potuit scribi, in ore domni positum est Pontii».

38. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, p. 388.

39. GROS, «La biblioteca particular», 2001.

aquest es trobés fora del monestir, dels quaderns que havia deixat a Joan.

Junyent-Mundó, en intentar una identificació dels monjos que firmaren l'acta d'elecció abacial d'Oliba l'any 1008, entre els quals un Ponç abat i un Ponç monjo, diuen: «L'abat Ponç és segurament el mateix a qui Oliba fa allusió en la lletra al rei Sanç de Navarra de l'11 de maig de 1023. El monjo Ponç podria ésser identificat amb l'autor de la carta al monjo Joan de Fleury sobre còpies de manuscrits, i que signa també, el 3 de novembre de 1041, en la donació d'uns alous a Pere levita».⁴⁰ Així, doncs, descarten la possibilitat que el monjo Ponç de la carta pugui ser identificat amb l'abat Ponç.

Però podria ser que Ponç fos un monjo de Santa Cecília de Montserrat, potser procedent de Ripoll com l'abat Joan, i que n'estigués absent per trobar-se a Ripoll, on Salomó li hauria recriminat no haver retornat els quaderns i el saltiri prestats a l'abat Joan. Entre els monjos de Santa Cecília apareix un Ponç, que de vegades es titula sacerdot i actua d'escrivà, entre els anys 1044 i 1089.⁴¹ I podria ser també que el dia que Ponç escriví la carta l'abat Oliba es trobés a Montserrat per l'afer de la restitució de les esglésies de la muntanya al monestir de Ripoll, restitució aconseguida el juny de 1022.⁴² Aquesta datació s'avé molt bé amb la seriació cronològica de les cartes del quadern.

Lloc i data: Ripoll, vers el juny de 1022.

Carta 8. Hem vist que, seguint l'argumentació de Beer, Junyent-Mundó optaren per datar aquesta carta vers 1024-1025. L'argument que aquesta carta fou posterior a l'enviada per Oliba al rei Sanç el dia 11 de maig de 1023 no té una base prou sòlida: «Per la situació del text present en el manuscrit 2858 entre les lletres afegides després del 1021 i abans del 1025, que és la data més recent, semblaria que aquesta segona lletra que Oliba escriví al rei Sanç de Navarra seria posterior a la primera carta».⁴³ Però no hi ha cap inconvenient per poder formular una altra suposició: que aquesta carta 8 del quadern fou escrita abans que l'altra i que cal datar-la després del juny de 1022 i abans d'acabar l'any, quan fra Joan emprengué el viatge cap a Fleury, on era ja a començ del 1023. Això explicaria que

40. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, doc. 40, p. 49-54.

41. ALTÉS, «El diplomatari de Santa Cecília de Montserrat», 1995-1996, doc. 178, 192, 193, 200, 210 i 228.

42. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, doc. 71, p. 109-112.

43. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, p. 333.

l'hagués pogut copiar en el seu quadern i que, per contra, no hi hagués pogut copiar la carta del dia 11 de maig de 1023.

Lloc i data: Ripoll, entre el juny i el desembre de 1022.

Carta 9. En aquesta carta de fra Joan, que s'anomena «humil monjo», a més de notificar a l'abat Oliba que ha arribat sa i estalvi al cenobi de Fleury i de fer-li saber el cas dels heretges d'Orleans, condemnats a la foguera el 28 de desembre de 1022, li assegura que l'abat Gauzli li farà arribar relíquies de sant Benet. Bautier, en un estudi sobre l'heretgia d'Orleans,⁴⁴ precisà que entre els fets d'Orleans i la redacció d'aquesta carta podrien haver transcorregut uns mesos, perquè Joan hi manifesta que Oliba potser ja n'ha sentit a parlar: «si aliquid audistis».

Pel que fa a la tramesa de relíquies, sembla que fou al cap de poc temps, dins el mateix any 1023, que l'abat Gauzli, en una carta adreçada a l'abat Oliba, li notificava que, en resposta a la seva petició i a la del monjo Joan i del seu germà, li enviava relíquies de sant Benet i de la seva germana, santa Escolàstica. Es tracta d'una carta que fra Joan no copià en el seu quadern i que coneixem gràcies a un còdex ripollès, ara perdut.⁴⁵

Lloc i data: Fleury, entre el gener i el març de 1023.

Carta 10. Hem vist que en aquesta carta Oliba explica als monjos de Ripoll algunes de les coses de què s'ha ocupat darrerament, especialment en establir un pacte de pau entre l'arquebisbe i el vescomte de Narbona i, d'altra banda, en lligar una convinença entre els comtes Guifré, Guillem i Hug.

Segons documentació aportada pels monjos maurins en la seva *Histoire générale de Languedoc* i esmentada per Flórez, l'arquebisbe Guifré, nebot

44. BAUTIER, «L'hérésie d'Orléans», 1975, p. 65.

45. Editada per JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-14, p. 325-326: «Venerabili in Christo abbati O[libae], devotus abbas G[aucilinus] regnum cum Christo aeternum. Ut nemo lucernam accensam abscondat, sed ut super candelabrum quisquis ponat, quo eius lumine omnes qui domo sunt illuminentur Dominus in evangelio patenter declarat, nos ergo veram lucernam patrem Benedictum extollere cupientes, vestro humili precatu, necnon occasione Ioannis monachi et fratris eius, mittimus vestrae beatitudini ex desiderabili ipsius patri thesauro perspicuo lumine corusco. Haec scilicet de pulvere carnis ossiumque illius, et ex linteo quo corpus eius involutum fuit, atque de mensura corporis eius, ex terra in qua iacuit ac sporta. Praeterea de velo sanctissimae sororis eius Scolasticae cum supradictis portionem mittimus. Vestra igitur beatitudo sanctorum reliquias gratanter excipiat, cum veneracione congrua in loco venerabile, apostolo dignissimo, ut a cunctis venerentur ponere faciatis, quatenus sua intercessione apud Omnipotentem vos adiuvent».

de l'abat Oliba, i el vescomte Berenguer de Narbona, casat amb Garsenda de Besalú,⁴⁶ filla dels comtes Bernat Tallaferro i Tota, neboda doncs també d'Oliba, ja estaven reconciliats el mes de març de 1023.⁴⁷ Abans, el 5 d'octubre de 1022, els tres comtes citats en aquesta carta, Guifré de Cerdanya, Guillem de Besalú i Hug d'Empúries, s'havien trobat amb el bisbe i abat Oliba en el monestir de Sant Pere de Rodes amb motiu de la dedicació de la seva església.⁴⁸ Segons la carta, la convenença entre els tres comtes fou aconseguida per Oliba, que era germà de Guifré de Cerdanya i oncle de Guillem de Besalú.

Com que en la carta Oliba diu, en parlar del pacte entre l'arquebisbe i el vescomte narbonesos, que estaven esperant l'arribada de la comtessa de Roergue per concloure l'afer aquella mateixa setmana, hom dedueix que Oliba es trobava a Narbona.⁴⁹ La comtessa innominada de Roergue, muller del comte Hug I, no era cap altra que Fides, filla molt probablement dels comtes cerdans Guifré i Elisabet i, per consegüent, germana de l'arquebisbe Guifré i neboda de l'abat Oliba.⁵⁰

Fra Joan, instal·lat a Fleury des dels primers mesos del 1023, afegí el text d'aquesta carta de l'abat Oliba a continuació de l'esborrany o còpia de la carta que ell mateix havia escrit a l'abat Oliba des de Fleury (carta 9). És probable que el missatger que havia portat aquella carta des de Fleury fins a Ripoll portés en retornar un exemplar d'aquesta carta del bisbe Oliba als monjos de Ripoll, de manera que fra Joan l'hauria transcrit en el seu quadern cap a l'abril o el maig de 1023.

Lloc i data: Narbona, vers el març de 1023.

Carta 11. Es tracta de l'encíclica tramesa pels monjos de Fleury per notificar la mort del seu abat Abbó, assassinat el dia 13 de novembre de 1004. Dufour, el darrer editor d'aquesta carta breu, l'anomena *breu mortuori*, escrit per sol·licitar pregàries per l'abat difunt.

46. AURELL, «Jalons», 1991, annex II, fitxa 76.

47. C. DEVIC i J. VAISSÈTE, *Histoire générale de Languedoc avec des notes et les pièces justificatives*, Vol. III, París, J. Vincent, 1730-1745, p. 156-157. Sobre els diversos enfrontaments entre l'arquebisbe Guifré i el vescomte Berenguer, vegeu E. MAGNOU-NORTIER, *La société laïque et l'Église dans la province ecclésiastique de Narbonne (zone cispyrénéenne) de la fin du VIIIe a la fin du XIe siècle*, Tolosa de Llenguadoc, Association des Publications de l'Université de Toulouse - Le Mirail, 1974, p. 463-468.

48. ORDEIG, *Les dotaties*, 1993-2004, vol. II, núm. 140, p. 34-36.

49. ALBAREDA, *L'abat Oliba*, 1931, p. 327.

50. AURELL, «Jalons», 1991, annex II, fitxa 75.

A Fleury, fra Joan pogué completar la petita collecció de cartes transcrites en el seu quadern amb el breu mortuori del cèlebre abat Abbó d'aquell monestir, escrit divuit anys abans que hi arribessin els dos germans barcelonins.

Lloc i data: [Fleury,] vers la fi del 1004 o començ del 1005.

Carta 12. Malgrat que Beer identificà el destinatari d'aquesta carta, anomenat «domno A.» i qualificat de filòsof egregi, amb el monjo i escolàstic Arnau de Ripoll, és més lògic creure que el destinatari de la carta era l'esmentat abat Abbó de Fleury, afamat filòsof i autor de nombroses obres.⁵¹ El fet que la còpia d'aquesta carta vagi precedida per una còpia del breu mortuori amb què els monjos de Fleury notificaren la defunció de l'abat Abbó, mort assassinat el 13 de novembre de l'any 1004, corrobora la tesi de la identitat del destinatari.⁵² Fra Joan, un cop instal·lat al monestir de Fleury l'any 1023, copià ambdós documents en el seu quadern.

Lloc i data: Lloc desconegut, abans del 13 de novembre de 1004.

«*Tercio enim die dominicę Resurreccionis*»

Segons resulta de l'examen de les datacions, amb les precisions fetes en l'apartat anterior, les cartes 2 a 10 segueixen un ordre cronològic que va del 1020 al 1023. Només la carta 1 s'aparta d'aquest ordre, si s'accepta que fou escrita el 1025, cosa illògica, perquè, com hem pogut comprovar, fra Joan les anà copiant en el seu quadern tan bon punt arribaven a les seves mans.

La primera de les cartes copiades per fra Joan en el seu quadern és la que els monjos de Sant Miquel de Cuixà adreçaren a l'abat Oliba per notificar-li la mort del monjo i levita Delà, cellerer del monestir, ocorreguda el tercer dia després de la Pasqua de Resurrecció, un 20 d'abril: «*Tercio enim die dominicę Resurreccionis, id est XII kalendas mai*».

Aquesta carta fou datada per Beer el 1025 perquè, segons la seva argumentació i d'acord amb la datació de les altres cartes feta per ell, en alguns casos ben erròniament, l'any esmentat la Pasqua s'escaigué el 18 d'abril,

51. Sobre Abbó de Fleury, podeu consultar els estudis recents publicats per P. RICÉ, *Abbon de Fleury, un moine savant et combatif (vers 950-1004)*, Turnhout, Brepols, 2004; per B. OBRIST (coord.), *Abbon de Fleury. Philosophie, sciences et comput autour de l'an mil*, París, 2006, i per A. DUFOR i G. LABORY (coord.), *Abbon, un abbé de l'an mil*, Turnhout, Brepols, 2008, amb tota la bibliografia sobre el personatge que hi citen.

52. Vegeu el breu mortuori d'Abbó a DUFOR, *Recueil*, 2005, núm. 64, p. 80-82.

de manera que el monjo Delà hauria mort el dimarts següent, que fou el dia 20. D'acord amb la hipòtesi de Beer, en l'edició de Junyent-Mundó es datà la carta el 20 d'abril de 1025.

La datació de Beer es basa en la interpretació dels mots «tercio enim die dominicę Resurreccionis» a la manera dels mots del credo de la missa «resurrexit tertia die», en què el primer dia és el Divendres Sant i el tercer és el Diumenge de Pasqua. En el cas de la carta que comentem, el primer dia seria el Diumenge de Pasqua i el tercer seria el dimarts següent. Però també pot ser que fra Joan hagués volgut indicar que el monjo Delà havia mort tres dies després del Diumenge de Pasqua, és a dir, el dimecres següent. Una altra cosa seria que en la carta constés que el monjo Delà havia mort «feria tertia», és a dir, un dimarts, com en el cas del monjo Ramon de Ripoll (carta 5).

Per tant, cal cercar un any en què la Pasqua de Resurrecció s'hagués escaigut el diumenge 17 d'abril. I aquest any fou el 1020. En efecte, l'any 1020 la Pasqua fou el 17 d'abril, diumenge, i, per tant, el 20 d'abril fou el dimecres següent, al cap de tres dies, com es féu constar en la carta: «Tercio enim die dominicę Resurreccionis, id est XII kalendas mai». Aquesta datació de la carta la fa encaixar perfectament amb les dates de les nou cartes següents, ja que, d'aquesta manera, les deu primeres cartes copiades en el quadern van des del 1020 fins al 1023, ordenades cronològicament.

Com que el motiu de la carta era de notificar a l'abat de Cuixà la defunció d'un dels seus monjos, el cellerer Delà, sembla lògic que l'abat Oliba la fes circular entre els seus monjos en sollicitud de sufragis. Un d'aquests monjos, sortit del monestir de Ripoll, era l'abat Joan de Santa Cecília de Montserrat. És ben lògic, per tant, que l'abat montserratí rebés la missiva dels monjos de Cuixà, per mitjà d'Oliba, i decidís copiar-la en el seu quadern d'apunts, a continuació d'un text filosòfic de Boeci que ja tenia copiat. La còpia de la carta hauria tingut lloc, doncs, vers el maig o el juny de 1020, o potser el mes següent perquè precisament el 15 de juliol de 1020 Oliba es trobava a Manresa, junt amb la comtessa Ermessenda i el comte Berenguer Ramon, per a l'acte de reparació de la dotàlia de l'església de Santa Maria.⁵³ Que en aquesta ocasió es produís una trobada dels dos abats és molt probable.

53. ORDEIG, *Les dotàlies*, 1993-2004, vol. II, núm. 137, p. 27-31.

Dades monàstiques i litúrgiques

Els textos de les cartes ens aporten notícies d'interès sobre els monestirs de Cuixà i de Ripoll a l'època, com ara els noms i certes dades biogràfiques d'alguns dels seus monjos, així com diverses dades de caire litúrgic que val la pena de recollir.

La defunció del monjo i levita Delà, cellerer del monestir de Cuixà, ocorreguda el 20 d'abril de 1020, dia que era el dimecres després de la Pasqua de Resurrecció, com acabem d'esbrinar en l'apartat anterior, tingué lloc «tempore sancti sacrificii», és a dir, mentre s'oficiava el sant sacrifici de la missa (carta 1). De Delà sabem que havia heretat un alou a Campome, lloc situat al comtat de Conflent, a la vall de Mosset, que aportà com a dot al monestir de Cuixà i que fou venut per l'abat Oliba el 1018-1019 als germans del monjo, anomenats Guillem, Sunifred, Miró, Guifré i Ramon.⁵⁴ Delà fou un dels tres monjos de Cuixà que el 2 de desembre de 1018 havien acudit al tribunal constituït davant l'església de Santa Maria de Tramesaigües per tal de reclamar a Umbert l'alou de «Taxonarias», al comtat de Tolosa.⁵⁵

L'encíclica mortuòria del comte Bernat de Besalú (carta 2), la redacció de la qual és atribuïda al seu germà Oliba, fa referència al difunt com a «pater patrie» i «desiderabilis facie et nomine», unes expressions que anys més tard serien aplicades al mateix abat Oliba en l'encíclica mortuòria redactada l'any 1046 pels seus monjos.⁵⁶ L'encíclica del 1020 informa també que el cadàver del comte fou dut des del riu Roine, on havia mort ofegat, i lliurat als monjos del cenobi ripollès: «Et ad nos, videlicet Sancte Marię monachos, reductus a suis». Els el lliuraren perquè en el seu testament ho havia disposat així: «Vascula sua aurea et argentea quod ad ipso die habebat donare faciant ad cenobium Sancta Maria Riopollenti et cum corpus suum ibidem presentetur».⁵⁷

L'encíclica conté informació, a més, sobre les defuncions de nou monjos dels monestirs de Cuixà i de Ripoll traspassats durant els tres darrers mesos del 1020, dels quals ofereix la identitat: un Guillem, no pas vell encara; un jove Guerau, tot just amb una barba incipient; un vell anomenat Segoi;

54. Collection Baluze, vol. 107, f. 371v. Editat per JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, doc. 58.

55. Collection Doat, vol. 82, f. 335-336v.

56. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-24, p. 341-355.

57. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, doc. 65, p. 99-103.

el convers Vidal, del qual s'afirma que «no sabia altra cosa sinó Jesucrist», en mots manllevats de la primera epístola de sant Pau als Corintis (II, 2), i el «Pare nostre que esteu en el cel»; el prevere i convers Daniel; els joves conversos Ot i Bernat, morts el mateix dia i gairebé a la mateixa hora; el convers Udalguer, mort al cap de vuit dies d'estar a la cel·la dels novicis, i, finalment, un monjo llec anomenat Franc. En demanar pregàries pel comte i pels monjos difunts als abats i monjos i a les abadesses i monges dels monestirs que havia de visitar el portador del pergami, aquests destinataris són anomenats «servi omnipotentis Domini» i són pregats de compadir-se dels monjos que envien l'encíclica amb els mots «per Ipsum et in Ipso», manllevats de la doxologia conclusiva del cànon de la missa.

Cal notar que l'abat Joan, després de copiar el text d'aquesta carta encíclica en el seu quadern, hi apuntà la recepta d'un electuari per al catarro i per als dolors interns, potser per al seu ús personal. I a continuació de la recepta anotà uns dístics que, segons observà ja Nicolau d'Olwer, són inspirats en l'*Epitaphion Chindasvintho regi conscriptum* del bisbe Eugeni de Toledo.⁵⁸ Es dedueix, per tant, que els dístics no els copià pas de la carta encíclica que li presentà el portador del rotlle mortuori, sinó que constitueixen la resposta de condol que el monestir de Santa Cecília de Montserrat afegí a les respostes dels altres monestirs visitats pel missatger. És probable que l'autor fos el mateix abat Joan, que fàcilment podia tenir a la vista l'esmentat epitafi en algun florilegi o en algun quadern semblant al que és objecte del present estudi.

La carta de condolença que l'abat i arquebisbe Gauzlí adreçà a l'abat i bisbe Oliba cap al mes de febrer de 1021 (carta 4), tramesa segurament per mitjà del portador del rotlle mortuori del comte Bernat Tallaferro, al qual Gauzlí anomena «lumen patrie» en comptes de «pater patrie», acaba amb un poema acròstic de sis ratlles, les lletres inicials de les quals componen el nom de l'abat ripollès: «Olibae». I en la carta de resposta i d'agraïment pel condol que aquest adreçà a l'abat i arquebisbe Gauzlí i als monjos de Fleury cap al mes de març de 1021 (carta 3), correspongué a l'acròstic amb un altre poema acròstic de nou ratlles, les lletres inicials de les quals formen el nom de l'abat de Fleury: «Gavciline».

Els monjos de Ripoll, en la carta que adreçaren a l'abat Oliba a finals del mes de març de 1021 per informar-lo de la defunció del monjo diaca

58. L. NICOLAU D'OLWER, «L'escola poètica de Ripoll en els segles X-XIII», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona), vol. VI (1915-1920), p. 3-48, esp. p. 30.

Ramon, precisaren que havia mort el dimarts de la setmana de Passió, «hora nona, iam missa celebrata» (carta 5). Aquesta indicació s'avé amb els estudis litúrgics que s'han fet sobre l'hora preferida per a la celebració de la missa pública o conventual en l'època medieval, que tenia lloc normalment després del rés de l'ofici de tèrcia, però que durant la quaresma, com és el cas, es retardava fins a l'hora de l'ofici de nona, cosa que no vol pas dir que l'esmentat ofici i la missa se celebressin a les tres de la tarda, ja que les hores litúrgiques s'avançaven al matí.⁵⁹

El monjo Ponç, autor de la carta que adreçà el 1021-1022 al «venerable pare dom Joan, monjo», per reclamar-li uns quaderns i un saltiri prestats per a llur transcripció perquè Salomó, un «frater», els hi demanava amb insistència (carta 7), s'ha d'identificar molt probablement amb el monjo ripollès d'aquest nom que apareix en l'acta de l'elecció abacial d'Oliba, el 1008, i que encara vivia el 1041.⁶⁰ L'alludit «frater» Salomó ha de ser el prevere i jutge d'aquest nom que lliurà al monestir de Ripoll uns alous i un considerable lot de llibres l'any 1017, amb motiu de l'oblació del seu fill Ermengol, anomenat també Everard, lliurament que completà més tard en oferir un altre fill, aquest anomenat Joan, al monestir ripollès, on ell mateix acabà per residir i on devia rebre el qualificatiu de «frater».⁶¹

L'any 1022, entre els mesos de juny i desembre, l'abat Oliba i tota la comunitat del monestir de Ripoll adreçaven una carta al rei Sanç III el Major de Navarra per demanar-li una almoïna per a l'obra de l'església monàstica de Santa Maria (carta 8). Es tractava de l'obra de reconstrucció que al cap de nou anys i escaig, el 15 de gener de 1032, seria consagrada solemnement.⁶² Arran d'aquesta petició d'almoïna, el rei encomanà a l'abat Ponç que fes arribar a l'abat Oliba una consulta sobre el matrimoni de la seva germana amb un parent pròxim, consulta que fou resposta per l'abat ripollès amb una llarga carta datada el dia 11 de maig de 1023, l'original de la qual s'ha conservat.⁶³ És coneguda la identitat de l'abat Ponç de Sant Serni de Tavèrnoles, conseller àulic del rei Sanç el Major i vers el 1025, per designació reial, bisbe d'Oviedo.⁶⁴

59. J. A. JUNGSMANN, *El sacrificio de la Misa. Tratado histórico-litúrgico*, Madrid, 1951, p. 327.

60. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, doc. 40, p. 51, i doc. 147, p. 250.

61. GROS, «La biblioteca particular», 2001.

62. ORDEIG, *Les dotalies*, 1993-2004, vol. II, núm. 151, p. 56-60.

63. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-16, p. 327-331.

64. RIU, «Poncio de Tabernoles, obispo de Oviedo», 1988.

En la carta que el monjo Joan adreçà a l'abat Oliba entre el gener i el març de 1023 des de Fleury (carta 9), li deia que havia comunicat a l'abat Gauzli i als seus monjos la notícia que no els havia volgut fer saber per mitjà de missatgers, sinó que li havia confiat a ell, i que els havia entristit molt. Hom ha cregut que es tractava de la notícia de la mort del comte Bernat Tallaferro, ocorreguda el 1020,⁶⁵ però ja hem vist que els monjos de Ripoll i de Cuixà havien fet saber l'accident mortal del germà de llur abat amb l'encíclica mortuòria redactada a finals del mateix any 1020 (carta 2), que l'abat Gauzli havia respost amb una carta de condolença vers el mes de febrer de 1021 (carta 4) i que l'abat Oliba li havia tramès una carta d'agraïment el mes següent (carta 3). Per tant, la trista notícia comunicada pel monjo Joan a la comunitat de Fleury a començ de l'any 1023 havia de ser una altra i d'una mena que pogués interessar i entristir una comunitat monàstica tan llunyana. Si tenim en compte que el monjo ripollès manifestà al seu abat que enrogí de vergonya per haver d'anunciar aquelles coses («Mihi quoque inest rubeus pudor qui de his extiti nunciator»), potser cal pensar que es tractava d'algun afer de caire moral o disciplinari esdevingut en el monestir de Ripoll o en el de Cuixà, molt improbable de trobar reflectit en la documentació que en resta.

En la mateixa carta tramesa pel monjo Joan al bisbe i abat Oliba des de Fleury, li explicà alguns detalls sobre la condemna de catorze clergues i laics d'Orleans acusats d'heretgia i cremats vius per ordre del rei Robert, i l'exhortava a vigilar que ningú no caigués en aquesta heretgia en el seu bisbat i en les seves abadies. Explicà que els condemnats refusaven que el baptisme conferís la gràcia, negaven la consagració de l'hòstia eucarística, creien impossible la remissió del pecat mortal, desaprovaven el matrimoni i s'abstenien de menjar carns d'animals perquè les consideraven impures. Es tractava d'una heretgia que, segons Bautier, no es pot pas qualificar de maniquea o de càtara, sinó de neopelagiana.⁶⁶

I encara a la mateixa carta, el monjo Joan assegurava a l'abat Oliba que l'abat Gauzli li faria arribar relíquies de sant Benet. I, en efecte, l'abat Gauzli li féu arribar les preuades relíquies, com testimonia la carta que el mateix any 1023, probablement vers el febrer o el març, adreçà a l'abat Oliba, no copiada en el quadern del monjo Joan, en què li notificà que, en resposta a la seva petició i a la del monjo Joan i del seu germà, li en-

65. BAUTIER, «L'hérésie d'Orléans», 1975, p. 65.

66. BAUTIER, «L'hérésie d'Orléans», 1975, p. 72-73.

viava relíquies de sant Benet i de la seva germana, santa Escolàstica, i li demanava que les col·loqués en un lloc ben digne, on fossin venerades per tothom.⁶⁷

L'abat i bisbe Oliba distribuí les relíquies trameses per l'abat Gauzlí entre l'abadia de Ripoll i la catedral de Vic. A l'abadia de Ripoll foren dipositades dins l'altar major, consagrat el 1032, segons el sermó d'aniversari de la consagració, del qual es dedueix que el monjo sagristà Pau les hi reposà el 1066: «Inter haec etiam sunt in eodem pleno sanctitatis altare repositae reliquiae proprii corporis patris beatissimi Benedicti, legislatoris admirabilis, [...] cuius venerabile corpus ab Italia, Domino revelante, in Galliis translatum, apud Floriacense cenobium multis miraculorum ostensionibus constat humatum».⁶⁸ En el mateix sermó consta la presència de relíquies de santa Escolàstica dins l'altar major de l'abadia ripollesa: «Repositae quoque sunt ibi reliquiae sanctae virginis Scolasticae, sororis beatissimi Benedicti».⁶⁹ Pel que fa a la seu de Vic, consta des de l'any 1032 l'existència «infra cathedralem» de l'altar de sant Benet, damunt del qual es juraven els testaments sacramentals ja abans de la consagració de la catedral, el 1038.⁷⁰ De la relíquia de santa Escolàstica no coneixem dades d'època tan primerenca, però per a estotjar-la es devia aixecar en el segle xv la capella de Santa Escolàstica del claustre gòtic de la catedral, situada al costat de la porta que comunicava el claustre amb el palau episcopal i presidida potser, des del 1634, per la imatge d'argent de la santa obra per l'orfebre Salvador Serrarols.⁷¹

La darrera carta que cal comentar és la que l'abat i bisbe Oliba tramejà als seus monjos de Ripoll vers el mes de març de 1023, probablement des de Narbona (carta 10). En resposta a una carta d'ells, aprovà algunes obres fetes en el monestir i es referí a les «*capse*, probablement arquelles per depositar les santes relíquies», segons el pare Anselm Albareda.⁷² Pro-

67. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-14, p. 325-326.

68. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-27, p. 365.

69. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-27, p. 366.

70. R. ORDEIG, *Diplomatari de la catedral de Vic (segle xi)*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 2000-2010, núm. 900, 940, 966 i 989.

71. J. GUDIOL, «La relíquia de santa Escolàstica en la catedral de Vich», *Gazeta de Vich* (Vic), núm. 2154 (1920). També R. ORDEIG, «Les sepultures dels bisbes de Vic (dels necrològics i obituaris als epitafis)», *Miscel·lània Litúrgica Catalana* (Barcelona), vol. XXII (2014), p. 255-307, esp. p. 278.

72. ALBAREDA, *L'abat Oliba*, 1931, p. 311.

bablement es tractava de les «*capse*» que havien de contenir les relíquies de sant Benet i de santa Escolàstica. Els explicà tot seguit algunes de les coses de què s'havia ocupat darrerament, especialment en establir un pacte de pau entre l'arquebisbe Guifré, nebot seu, i el vescomte de Narbona Berenguer i, d'altra banda, en lligar una convinença entre els comtes Guifré de Cerdanya, Guillem de Besalú i Hug d'Empúries. Finalment, els recomanà de tenir molta cura dels cignes i del gavià i de fer-li saber qualsevol cosa que ocorregués a les esmentades aus del monestir ripollès. I «amb una ingenuïtat d'infant, aquest home admirable», amb paraules manllevades al pare Albareda,⁷³ acabà la carta fent saber als monjos que la seva jove grua ja aprenia de volar, que ja tenia el capciró enrogit i que ja li negrejaven les plomes.

Conclusions

L'autor del quadern fou Joan de Barcelona, monjo de Ripoll abans d'esdevenir abat de Santa Cecília de Montserrat vers l'any 1011 i d'ingressar, junt amb el seu germà Bernat, al monestir de Fleury el gener de l'any 1023. L'examen del seu quadern ens ha permès deduir que els dístics de condolença que hi escriví vers el mes de març de l'any 1021, després de copiar-hi la carta encíclica del comte Bernat Tallaferro (carta 2) i d'apuntar-hi la recepta d'un electuari, són probablement obra d'ell, inspirats en un epitafi de sant Eugeni de Toledo.

Segons l'edició de deu de les dotze cartes del quadern feta per Junyent-Mundó el 1992, la datació establerta anava des d'abans de l'any 1011 (carta 7) fins al 1025 (carta 1), de manera que es podia deduir que havien estat copiades pel monjo Joan, sense seguir cap ordre, l'any 1025 o poc després. Però de l'anàlisi que acabem de fer resulta que les cartes «catalanes» (cartes 1 a 10) foren escrites entre els anys 1020 i 1023 i durant aquests mateixos anys foren copiades pel monjo Joan en el seu quadern, les vuit primeres probablement a Santa Cecília de Montserrat (cartes 1 a 8) i les dues darreres a Fleury (cartes 9 i 10). A continuació d'aquestes cartes, copià l'encíclica mortuòria d'Abbó, abat de Fleury, que havia estat escrita a la fi del 1004 o a començ del 1005 (carta 11), i una carta anònima sense data adreçada abans del seu traspàs al mateix abat, que en el text és anomenat «Tocius philosophe nitore decorato domno A[bbone], egregio

73. ALBAREDA, *L'abat Oliva*, 1931, p. 312.

philosopho» (carta 12). Es desmenteix així que aquesta darrera carta anés adreçada a un monjo de Ripoll anomenat Arnau, com havia proposat Beer i havien acceptat Junyent i Mundó.

Els textos de les cartes ens ofereixen dades monàstiques i litúrgiques d'interès, especialment pels detalls que s'hi poden copsar referents a la vida quotidiana de les comunitats dels monestirs de Cuixà i de Ripoll i a la relació epistolar que mantenia l'abat Oliba amb alguns personatges i, especialment, amb els seus monjos. Precisament l'esment de la festivitat litúrgica de la Pasqua de Resurrecció en una de les cartes permet datar la sèrie entre els anys 1020 i 1023, consecutivament, llevat de les dues que afegí fra Joan en el seu quadern quan ja era al monestir de Fleury. L'esment de la festivitat, el feren els monjos de Sant Miquel de Cuixà en notificar a l'abat Oliba la mort del monjo Delà, cellerer del monestir, ocorreguda el tercer dia després del Diumenge de Pasqua, un 20 d'abril: «Tercio enim die dominicę Resurreccionis, id est XII kalendas mai» (carta 1). L'any 1020 el diumenge de Pasqua s'escaigué el 17 d'abril.

Tenen interès també les dades sobre les relíquies de sant Benet i de santa Escolàstica trameses l'any 1023 per l'abat Gauzli a l'abat Oliba, el qual les distribuí entre l'església de Santa Maria de Ripoll i la catedral de Sant Pere de Vic, consagrades els anys 1032 i 1038, respectivament. La referència a unes «*capse*» en la carta que Oliba féu arribar als monjos de Ripoll el mateix any que Gauzli li trameté les relíquies de sant Benet i de santa Escolàstica fa deduir que es tractava d'arquetes per a estotjar-les (carta 10).

Les obres de Santa Maria de Ripoll ja s'havien iniciat el 1022, com ho fa palès que fou aquest any, i no pas vers el 1024-1025, com s'havia dit fins ara, que l'abat Oliba i tota la comunitat del monestir adrecessin una carta al rei Sanç III el Major de Navarra per demanar-li una almoïna «ad agendum ceptum opus Dei genitricis Marie ecclesie» (carta 8).

II. TEXT DEL QUADERN

[F. 64] [Boetius...].

[Epistolae almae presulis et abbatis Ausonensis ecclesiae et aliorum: Iohanne monachi Sancti Benedicti Floriacensis, Gaucilini abbatis Floriacensi et archiepiscopi Bituricensis, et aliorum].⁷⁴

74. Títols afegits.

[F. 64v-66] [Boetius super categorias Aristotelis].⁷⁵

Anicii Manli Severini Boecii, viri clarissimi ex consulum ordinibus edici prima super categorias Aristotelis a se verbum e verbo translatas de greco in latinum. [*Continua fins a*] quoniam res semper cum propriis.⁷⁶

Carta 1

[1020, 20 d'abril o dies immediats. Cuixà]

Els monjos de Sant Miquel de Cuixà, en una carta adreçada a l'abat i bisbe Oliba, li notifiquen la mort del monjo i levita Delà, cellerer del monestir, ocorreguda el 20 d'abril, tercer dia després del Diumenge de Pasqua.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 66v.

B. BnF, Collection Baluze, vol. 69, f. 332, ex A.

a. BEER, *Die Handschriften*, 1907-1908, vol. I, p. 72 (edició parcial), ex A.⁷⁷ — b. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-17, p. 331-332 (amb data de 1025), ex A.

[f. 66v] + Domno patri Olive et almo pontifici, Beati Michaelis [archangeli] cęnobio degentes in Domino filii, salutem ęterni gaudii.

Expunc[xit nos ...]in sanctitatis dum Domino niteremur offerre preces pro anima apud vos defuncti fratris dolorem nimium nobis intulit subito Deilani cęllararii, levite et monachi, deposicio. Tercio enim die dominice Resurreccionis, id est XII kalendas mai, tempore sancti sacrificii permissu Dei reliquid vitam huius seculi. Hunc ergo vestris vestrorumque commendamus orationibus ut ei misericordia subveniat Redemptoris.

Ceterum proposse bene valentes, vestre presentie sumus desiderantes. Vos ergo qualiter agitis nobis petimus mandate et quando felix adventus poterit ęsse. In Domino valete. Vale.⁷⁸

75. Títol afegit.

76. Cf. MIGNE, *Patrologiae*, 1844-1864, vol. 64, col. 159-162.

77. BEER, «Los manuscrits», 1910, p. 56, núm. 1, de l'extret.

78. En lletra més petita, afegeix: «A amen cibi quod tu qui fecii».

Carta 2
[1020, vers el Nadal. Ripoll]

Els monjos dels cenobis de Santa Maria de Ripoll i de Sant Miquel de Cuixà comuniquen la defunció del comte i marquès Bernat [de Besalú], ofegat en travessar a cavall el Roine i dut a enterrar al cenobi ripollès, i de nou monjos d'ambdós monestirs traspassats durant els tres darrers mesos, per a tots els quals demanen sufragis als monjos i a les monges receptors de la present encíclica.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 66v-67v.

B. BnF, Collection Baluze, vol. 69, f. 332, *ex A.* — C. BnF, Collection Duchesne, vol. 56, f. 414, *ex A.*

a. BALUZE, *Appendix*, 1688, núm. CLXXXVII, col. 1024-1025 (edició parcial), «ex codice 5222 bibliotheca Colbertina» (*ex A.*) — b. DELISLE, *Rouleaux des morts*, 1866, núm. xvii, p. 44-47, *ex A.* — c. MONSALVATJE, *Noticias históricas*, 1889, vol. 1, ap. vii, p. 248-250, sense indicació de font (*ex a.*) — d. BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, ap. iii, núm. 1, p. 172-176, *ex A.* — e. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-9, p. 318-320, *ex AC.* — f. DUFOUR, *Recueil*, 2005, núm. 69, p. 104-107, *ex A.*

[F. 66v-67v] Dilectissimis patribus et fratribus, matribus et sororibus, utriusque aetatis atque divini ordinis, ubi quos exercet disciplina caelestis, quibus inest affectus merentibus comerendi et miseris comiserandi, grex bipartitus, Dei videlicet Genitricis coenobii Rivipollentis Sanctique Michaelis archangeli coenobii Confluentis, sub magisterio militans Olibe, presulis et abbatis, quod pollet in æternum interminabilibus laudibus glorię sanctorum.

Si repentinos casus miserabilis vitę nostrę et dolores quam inde concepimus voluerimus vobis patefacere, sumam deficiet ante sensus et lingua, succumbet manus et carta. Intempestiva quippe superveniens, mors quod in nobis dulce reppererat abstulit filiosque desertos reddidit patre, subditos principe, fratres germano, servos domino, alumnos magistro. Discendens autem, tantis doloribus et solitudine reliquid amaricatos, ut medios etiam tederet nos vivere, dum rapuit heu! anime dimidium nostrę. Erat nobis, quem perdidimus, princeps et pater patrie, Bernardus comes et

marchio bone memorie, desiderabilis facie et nomine. Cuius idcirco summam virtutum tangimus actus, ut vestra karitas agnoscat quam fuerit ipse dolendus. Fuit siquidem vir vere katolicus, bonitate insignis, nulli suo tempore pietate secundus, acer in armis, corpore pulcher, aspectu decorus, altitudine^(a) magnus, eloquens lingua, potentia multus, providus consilio, mirabilis ingenio, dulcis eloquio, abundans rebus, fortitudine summus, inimicorum victoria clarus. Preterea terribilis malis et tante potentie vir, mitis et subditus bonis, pauperum pater, iusticia fortis, iudicio iustus, misericordia plenus, edificator ecclesiarum, dilector per omnia monachorum, quos ita venerabatur ut patres, sic plurimi pendebat ut dominos, sic ad agenda bona provocabat ut filios.

Talis igitur cum esset hac tantus, utpote provisor omnium, coniugali vinculo volens nectere filium, premissis iam nato, infandum! temptavit equo transire Rodanum, dumque incaute ceptum pertenderet iter, inter ingentis fluminis rotantia vada infelix revolvitur equus, sessorque succumbit. Tunc terque quaterque conatus collum tenere manibus, terque quaterque compressa manus effugit ab illo. Tandem ergo ingentis fluminis impetu victus occubuit, et ad nos, videlicet Sanctę Marię monachos, reductus a suis, heu dolendum dictum! mortuus rediit, quos tante speciositatis princeps et pater nimium plorando reliquerat. Set o felix et nimium felix nostra etas, si noster Bernardus nunquam attigisset Rodani nefanda fluentia!

Ergo dum protinus pectoris nostri voluimus vestre pietati nunciare dolores, hoc unum fuit quod non e vestigio fecimus, quoniam ebetatum est cor, evanuit sensus, emarcuerunt digiti, manibus plerumque resumptus elapsus est calamus, timentes quasi tunc moreretur dum illius mors litteris notaretur. Propterea, dilectissimi patres et sanctissime matres, tanto destituti solatio, confugimus ad vos, quia iam amplius non revertetur oculus eius ut videat nos. Comendate nempe Domino quem comendamus vobis et orationis auxilium preferte in adiutorium tam pii defuncti principis. Itaque percipite lacrimas nostras, intendite preces, ut quecumque eius operi terreno inesere^(b) macule, vestrę excuciantur caritatis iuvamine.

Huc etiam accedebat, quod non confestim vobis hoc scripsimus, quoniam divina post hęc manus in tantum nos perculit ut intra spacium trium pene mensium ex utraque cenobia novem nostrorum fratrum clauderent diem extremum, ex quibus Willelmus nondum plena, Geraldus adhuc incipiente barbie in primevo flore iuvenilis roboris experti sunt angustias mortis; Segoinus senex; Vitalis conversus, «nichil sciens nisi Christum Ie-

sum»⁷⁹ et «Patrem nostrum qui es in caelis»; Daniel, presbyter et conversus; Odo et Bernardus, iuvenes et conversi, uno die et pene una hora defuncti; Udalgarius, toto ut in fine^(c) claruit corde conversus, qui post octo dies quibus in cella noviciorum perstitit, hominem exivit; et Francus, ex laico monachus. Hos quoque omnes, sicut nos ipsos, vestrę pietatis vestigiis inculcamus, ut, sanctis vestris precibus adiuti, mereantur bonis adiungi.

Ecce itaque, dilectissimi patres, dulcissimi fratres, amantissime matres, venerande sorores, servi omnipotentis Domini, et «per Ipsum et in Ipso»,⁸⁰ amici nostri, miseremini, miseremini nostri, quia manus eius tetigit nos. Dignamini «flere cum flentibus», ut mereamini «gaudere cum gaudentibus»,⁸¹ et postrema munera pietatis inpendite mortuis nostris, ut, percepita venia delictorum, sine fine mereantur gaudere in regione vivorum.

Cursorem preterea nostrum diebus quibus vos adierit, «reficite lassum»,⁸² «operite nudum»,⁸³ et itineris ei quantulumcumque addite supplementum notatisque diebus remittite illum in viam pacis, ut Deus pacis et karitatis sit semper cum omnibus vobis.⁸⁴

[*Dístics de condol de l'abat Joan i dels monjos del monestir de Santa Cecília de Montserrat:*]

Iam sine fine Dei valeas plebs inclita sumi
 Immemor haud nostri, plebs veneranda Dei;
 Accipe funereum mesto de pectore luctum,
 Si tua cum propriis probra laventur aquis,
 Atque iterum salve felix, et perpete vive!⁸⁵

(a) abitudine. (b) terrene inerere. (c) fime.

79. Cf. I Cor., II, 2.

80. Cf. OLIVAR, *Sacramentarium Rivipullense*, 1964, p. 64.

81. Cf. Rom., XII, 15.

82. Cf. Is., XXVIII, 12.

83. Cf. Is., LVIII, 7.

84. Aquí hi ha intercalat l'electuari següent per al catarro i per als dolors interns, no recollit pels editors de la carta: «Electuarium ad catairon et ad omnes interiores dolores: piper dragmas IIII, cimini semen dragmas VI, aneti semen dragmas VI, puleium dragmas VI, grana picensi XXVII. Hec omnia tunde et cum mel dispumatatum distempera usque liquidum fiat et utere».

85. En l'edició de Junyent i Mundó no es fa notar que entre el text de la carta encíclica i els dístics hi ha intercalat l'electuari, de manera que es dóna per suposat que l'autor dels dístics fou el mateix que el de la carta, en la redacció de la qual hom veu la mà d'Oliba. En l'edició de Dufour no s'inclouen els dístics.

Carta 3
[1021, vers el març]

Oliba, bisbe d'Osona i abat [de Cuixà i de Ripoll], en carta adreçada a l'arquebisbe Gauzli de Bourges i a tots els monjos del cenobi de Sant Benet de Fleury, els agraeix la carta de condol [pel traspàs del seu germà Bernat] i els demana sufragis per l'ànima del difunt. Acaba amb un acròstic dedicat a Gauzli.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 67v-68.

B. BnF, Collection Baluze, vol. 69, f. 333, ex A. — C. BnF, Collection Duchesne, vol. 56, f. 415, ex A.

a. BALUZE, *Appendix*, 1688, núm. CLXXXIX, col. 1026, «ex eodem codice MS. [codice 5222 bibliotheca Colbertina]» (ex A). — b. FLÓREZ, *España sagrada*, 1774, vol. 28, ap. XI, p. 275, ex a. — c. MIGNE, *Patrologiae*, 1844-1864, vol. 142, col. 599, ex b. — d. BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, ap. III, núm. 3, p. 178-180, ex A. — e. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-11, p. 321-322, ex AC.

[F. 67v-68] Gaucilino, sancte prime sedis Bituricensis archiepiscopo venerando, cunctisque beati patris Benedicti Floriacensis cenobio degentibus, pusillis cum maioribus, O[liba], sancte Ausonensis ecclesie presul licet indignus et abas, secumque degens congregatio cuncta, pie in Christo viventibus omnia bona.

Gratias agimus vestre venerande paternitati et amantissime karitati, quoniam et nostris doloribus condoluistis, et ut patres filiis compassi estis, et de tanto terrarum spacio nostri memores facti, valde consolatorias litteras direxistis. Suscepimus autem illas cum multo vestri desiderio, et consolati sumus non modice relegendo. Nostre vero post Deum summa consolationis hec est, si eius animam vobis Christo placeat comendare, quam, sicut omnium nostrum, cum Illo cupimus esse omnipotenti quoque Domino vos comedantes, vestris orationibus nos committimus, orantes ut quos dirimit ab alterutro locus, in se indivisibilis perenniter iungat Deus.

Germine conspicuos pulcro decorando clientes,
Aureus etherea prefulges consul in astra,
Vita tui donec digne stat corpore vigile.
Cuius in Esperie facundo concita cursu

Institit interior fines doctrina benigne
 Luxque suo clara meum cor tersit amictu,
 Inde means, ut sol exaussit nubila cuncta.
 Num decus eximium nostri venerandeque presul,
 Excipe quod nostrę potis est tibi dicere carte.

Carta 4

[1021, vers el febrer. Fleury]

Gauzlí, arquebisbe [de Bourges] i abat [de Fleury], en la carta adreçada a Oliba, bisbe [de Vic] i abat [de Cuixà i de Ripoll], li fa arribar el seu condol per la mort del seu germà Bernat, [comte de Besalú,] i té un record també per al germà d'ambdós, Guifré, [comte de Cerdanya,] així com per a la vídua i els fills del difunt. Acaba amb un acròstic dedicat a Oliba.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 68.

B. BnF, Collection Baluze, vol. 69, f. 333v, ex A. — C. BnF, Collection Duchesne, vol. 56, f. 414v-415, ex A.

a. BALUZE, *Appendix*, 1688, núm. CLXXXVIII, col. 1025-1026, «ex eodem codice MS. [codice 5222 bibliotheca Colbertina]» (ex A). — b. FLÓREZ, *España sagrada*, 1774, vol. 28, ap. XI, p. 274-275, ex a. — c. MIGNE, *Patrologiae*, 1844-1864, vol. 141, col. 765-766, ex b. — d. BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, ap. III, núm. 2, p. 176-178, ex A. — e. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-10, p. 320-321, ex AC.

[F. 68] Omnipotentis Dei clementia G[auzlinus], archiepiscopus et abba, eiusdem honoris gratia sublimato domno O[libae], plurimum salutis munus.

Vestre preconium sanctitatis spiritalium hodore refertum aromatum cotidie in maius maiusque excrescere audientes, Deum letabundis laudum vocibus efferimus, orantes ut vos diutius in hac vita sue regat propitius virtutis dextera. Sed dum a vestre societatis amore semper cupimus prospera et leta cordis aure audire, versa vice talia discimus que animi mentem inficiant et sinistro afficiant nuntio. Dolemus enim multum dum

fratrem vestre bonitatis B[ernardum], lumen patrie, levamen miserorum, diem obisse cognovimus, magisque dolemus dum vos casu eius nimio merore periclitari sentimus. Mandamus ergo in commune ut nostra legatis scripta et solatii portum queratis ut inveniatis. Nec vos fratris moestificet^(a) resolutio cum sciatis mortalibus hanc esse positam inrevocabilem oram. Notum autem facimus vestre paternitati pro eius anima iam nos preces Deo obtulisse, veluti fratri nostro et amico vestro. Consolationem ex benedictione sancti Benedicti vestre mittimus beatitudini; quam ea karitate qua mittitur suscipite. Fratrem quoque eius Wifridum, uxorem eius cum filio et amicis, nostra blandiens consoletur fusa oratio.

Omnia possideant vestram moderamina mentem.

Luceat et magni pectore consilii.

Ipsa Deus sit ubique tibi protectio tuta.

Blanda salus egrum iam refovens animum.

Ampla manus Domini forti virtute gubernet

Et regni pulcro vos locet in solio.^(b)

^(a) me testificet, A. — ^(b) [Des d']Omnia possideant [fins a] in solio, [ometen] abc.

Carta 5

[1021, 21 de març o dies immediats. Ripoll]

Els monjos de Santa Maria [de Ripoll], en una carta adreçada a l'abat Oliba, li notifiquen el traspàs del monjo Ramon, diaca, esdevingut el dimarts de la setmana de Passió.⁸⁶

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 68.

B. BnF, Collection Baluze, vol. 69, f. 333 bis, ex A. — C. BnF, Collection Duchesne, vol. 56, f. 416v, ex A.

a. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-18, p. 332, ex A.

[F. 68] Piissimo patri Olive conciola alme genitricis Marie perhenne bonum in Christo.

86. El Diumenge de Passió era l'anterior al de Rams (cf. OLIVAR, *Sacramentarium Rivipullense*, 1964, p. 82).

Dominicam Passionem secundum parvitatem nostram celebrantes, culpīs nostris exigentibus, divino tacti sumus verbere. Remundus enim diachonus feria II^a nobiscum letus et incolomis a lecto surgens magnaque parte diei letus permanens, feria III^a, hora nona, iam missa celebrata, iter omnis terre arripuit et ad predestinatum ab omnipotente Deo sibi locum perrexit. Nichil quidem de se nobis nisi magnum nigrorem relinquens. Quem a vestra pietate poscimus levare, et pro delictis ipsius anime vestram clementiam omnipotentem Deum exorare.

Carta 6

[1021, des de l'abril – 1022, fins al juny. Ripoll]

Un monjo anònim, en una carta adreçada al venerable i honorable fra Joan, al qual diu que no coneix personalment, li promet que pregarà per ell en resposta a la seva sollicitud.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 68v. Text en part illegible.

B. BnF, Collection Baluze, vol. 69, f. 333 bis, *ex A*.

a. BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, ap. III, núm. 5, p. 182-185, *ex A*.

[F. 68v] Venerabili atque honorabili domno fratri Iohanni, ille monachus, sempiternum et presentis premium [vitae la]boris. Ignotus cum sis mihi, amantissime domne, non fama boni operis set tui presentia corporis tue karitatis dona ita te mihi presentem indicarunt quasi si adfuisse corpore. Qui pene in omnibus rebus indigens eram, sic tue pietatis dono effectus sum dives veluti magnam auri argentique copiam impenderes. Siquidem, karissime domne, immensas tibi refero grates pro tantis inpen-sis beneficiis et, quod orasti intervenire me omnipotentem Deum pro tuis delictis, si nostras quamvis exiguas atendere dignabitur preces, scias me interpellaturum esse eum, sua annuente gratia, quandiu presens vita nostro manebit in corpore et tu ut ita pro me karitatis causa facias, karissime, totis exposco viribus quo simul Omnipotens secum in celestibus letari et congaudere nos fatiat. Aurea quo vite valeas adispiscere regna, annuat Omnipotens nutu qui cuncta gubernat.

Carta 7
[1022, vers el juny. Ripoll]

El monjo Ponç, en una carta adreçada al venerable pare Joan, monjo, li reclama uns quaderns i un saltiri prestats per a llur transcripció, atès que Salomó els hi demana amb insistència, i li tramet salutacions per a l'abat Oliba.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 68v.

B. BnF, Collection Duchesne, vol. 56, f. 416v-417, ex A.

a. BEER, *Die Handschriften*, 1907-1908, vol. I, p. 97-98, nota 3, ex A.⁸⁷ — b. BRUYNE, «Une lettre inédite», 1928, ex A. — c. BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, ap. III, núm. 6, p. 184, ex A. — d. JUNYENT-MUNDO, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text II-1, p. 387-388, ex ABC.

[F. 68v] Venerabili patri domno Ioanni, monacho, suus illius famulus Poncius, monachus, perpetuum pacis et sanitatis munus.

Obsecro, benignissime domne, ut quaterniones quos vobis transmisi, quantocius transcribatis et remittatis, quia Salomon valde indignatus contra fratrem suum pro his et ipse improperat mihi amarissimis verbis. Set tamen, si cepistis eos transcribere, cito transcribite et tunc demum remittite. Non enim inveniuntur in nostris regionibus alio in loco a Papia usque huc. Set et psalterium quod misi, si videtur ut transcribatis, transcribite; si non, semper remittite. Propter hoc igitur quod iussistis ut nuntium vobis transmitterem, ecce optutibus vestris presens adest. Si vestre prudentie placet aut possibilitas subpetit, per hunc mihi dirigite; et de cetero, quidquid vobis placet velut fidissimo servo mihi mandate.

Domnum etiam Olibanum, patrem meum, mea vice obsecrate ut beneficium et karitatem quam mihi presenti semper solitus est conferre, etiam absenti non neglegat inpendere, ut et hii qui eum non noverunt cognoscant quam benignus erga me et ceteros meos similes consuevit existere. Indesi[nenter] valeas, karissime, semper et nostri miserens iugiter memor.

87. BEER, «Los manuscrits», 1910, p. 77, nota 2, de l'extret.

Carta 8

[1022, entre el juny i el desembre. Ripoll]

Oliba, bisbe d'Osona, i tota la comunitat de Santa Maria de Ripoll, en una carta adreçada al rei ibèric Sanç [III el Major de Navarra], li demanen una almoïna per a l'obra de l'església monàstica de Santa Maria.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 68v.

B. BnF, Collection Duchesne, vol. 56, f. 415v, ex A.

a. BEER, *Die Handschriften*, 1907-1908, vol. I, p. 79-80, ex A.⁸⁸ —

b. PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor*, 1950, ap. III, núm. CI, p. 427, ex a.

— c. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-19, p. 333, ex A.

[F. 68v] Domno venerabili Santio, regi iberico, Oliva, sancte presul Ausonensis eccliesie, et omni subiecto sibi grege alme Rivipollensis Marie, presentis et future vitae gaudia.

Tantum nos era te, amantissime domine, scias habere karitatem, ut si tuę visum erat pietati nil obedire nobis preciperes quod^(a) devotis ut servi non obediremus animis. Sed quia tua nil exigit a nobis pietas putamus in aliquid nos existere tibi culpabiles. Supplicamus ergo, karissime domine, nobis ut servis mandare unde vobis impendere possimus servicia, quia mandare, si placet, secundum quod est nobis posse, obedientes in hoc devote tue erimus iussioni. Etenim nos pro te tuorumque fidelium semper instantes oracioni sumus. Ob quam rem obsecramus ut nostre acceptabiliores sint Omnipotenti orationes immaculatum te custodire ab omni malo, et visitare pupillos et orphanos in tribulatione positos ac liberare captivos, quia hec est munda et immaculata religio apud Deum et patrem.

Precamur etiam, domine, aliquid impertiri famulis tuis ad agendum ceptum opus Dei genitricis Marie ecclesie quo illius ope fultus impenetrabilis consistere valeas adversus inimici iacula, et ab omni securus culpa vultum sui Filii placatum in die tremendi examinis conspiciere.

88. BEER, «Los manuscritos», 1910, p. 63, de l'extret.

Sanitatem denique vestram et alacritatem nobis, si placet, mandate, quia non secus nostri quam reminiscimur vestri. Gratia vobis semper in Christo Ihesu.

^(a) quot, [corregit en] quod.

Carta 9

[1023, entre el gener i el març. Fleury]

El monjo Joan, en una carta adreçada a l'abat Oliba, li notifica que ha arribat sa i estalvi al cenobi de Sant Benet [de Fleury], l'abat del qual, Gauzli, arquebisbe [de Bourges], i tots els seus monjos s'han entristit per la nova que els ha dut de part d'ell. Li fa saber, a més, alguns detalls sobre la condemna de catorze clergues i laics d'Orleans acusats d'heretgia i cremats vius per ordre del rei Robert, i l'exhortava a vigilar que ningú no caigui en aquesta heretgia en el seu bisbat i en les seves abadies. Finalment, li assegura que l'abat Gauzli li farà arribar relíquies de sant Benet. Acaba amb uns versos a lloança de l'abat Oliba.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 69.

B. BnF, Collection Baluze, vol. 69, f. 333 bis v, ex A. — C. BnF, Collection Duchesne, vol. 56, f. 415v-416, ex A.

a. MASSON, *Annalium libri IV*, 1578, llibre III, p. 210 (parcial), ex A. — b. BOUQUET, *Recueil*, 1752-1757, vol. x, p. 498 (parcial), ex a. — c. FLÓREZ, *España sagrada*, 1774, vol. 28, p. 124-125, nota (parcial), ex b. — d. MONSALVATJE, *Noticias históricas*, 1899, vol. 9, ap. XII, p. 232 (parcial), ex c. — e. BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969, ap. III, núm. 4, p. 180-181, ex A. — f. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-13, p. 323-325, ex AC.

[F. 69] [Reverendissi]mo et, si dicere audeam, amantissimo domno et abbati Olive, frater Io[hannes], humilis monachus, presentis et future vite gaudia. Iungat epistola quos iungit Christi gratia, et non dividant longiqua terrarum spatia quos sociat dilectio angelica.

Exiens a vestro conspectu, misericordissime, ad patris Benedicti cenobium reversus sum sanus et incolomis, Deo annuente, qui salutans senioribus vestra vice, gratias recepi non modicas ab eorum hore pro salutari mu-

nerē. In tanto denique proruperunt gaudio ut auri opes se crederent abere omnino. Sed hilarata nimis ipsa olim leticia vertitur modo in pallidam tristiciam mutata. Quippe mandastis per me transmisurum vestros legatos eis quod actenus mittere distulistis. Quę res graviter vulnerat tristicie tela corda domni abbatis Gaucilini et archiepiscopi cunctorumque seniorum hoc expectantium. Mihi quoque inest rubeus pudor qui de his extiti nunciator. Mandate ergo, si placet, vestram voluntatem corporisque sospitatem quatinus postponam incertam de hac re ambiguitatem certam securitatem.

Volo vos interea scire de heresia quę die Sanctorum Innocentium fuit in Aurelianensi civitate. Nam verum fuit si aliquid audistis. Nam fecit rex Robertus vivos ardere de melioribus clericis sive de nobilioribus laicis prope XIII eiusdem civitatis; qui, Deo odibiles perosique cęlo et terrę, abnegando abnegabant sacri baptismi gratiam, dominici quoque corporis et sanguinis consecrationem. Cum hoc, post perpetrata scelera viciorum, vitabant posse recipi veniam peccatorum. Enim vero cum his assercionibus, nupciis detraebant. A cibis etiam quos Deus creavit, hoc est a carne et adipe, tanquam ab inmundiciis, se abstinebant. Quam rem in vestro episcopatu sive abbatias diligenter querite ne aliquis sub specie vane religionis in hoc crimine lateat, quod absit.

Porro de pignoribus sancti Benedicti, alumnis nostri, non parva dona domnus Gaucilinus, abbas, aut vobis aut vestris legatis, sicut petii, libens tribuet.

Laudibus egregiis veneraris climate cuncto,
 Tolleris haud modicis laudibus egregiis.
 Edocet omnimodis sermo tuus omnia queque;
 Lingua tui corda edocet omnimodis.
 Presul amate Deo, radiaris solis ad instar;
 Iustus es, a iusto presul amate Deo.
 Abba pater, meritis necnon consistis et idem
 Diceris apte Deo, abba pater, meritis.
 Nomine fersque tuo per magnum nomen Olive
 Quod pacem portat nomine fersque tuo.
 Angelus in facie semper dinosceris esse;
 Pares cum luce angelus in facie.
 Cencies ergo vale, sacer inclite, sanctę, beatę,
 Es quoniam felix, cencies ergo vale.
 Christus ab arce poli tribuat sedes paradisi;
 Vitam concedat Christus ab arce poli.

Carta 10
[1023, vers el març. Narbona]

Oliba, bisbe d'Osona i abat, en una carta adreçada als monjos del cenobi de Santa Maria [de Ripoll], en resposta a una carta d'ells, aprova algunes obres fetes en el monestir i els explica algunes de les coses de què s'ha ocupat darrerament, especialment en establir un pacte de pau entre l'arquebisbe [Guifré, nebot seu,] i el vescomte de Narbona [Berenguer] i, d'altra banda, en lligar una convinença entre els comtes Guifré [de Cerdanya], Guillem [de Besalú] i Hug [d'Empúries]. Finalment, els recomana que tinguin cura dels cignes i del gavià i els dona noves sobre la seva jove grua.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 69-69v.

B. BnF, Collection Baluze, vol. 69, f. 333 bis v-334, ex A. — C. BnF, Collection Duchesne, vol. 56, f. 416-416v, ex A.

a. BALUZE, *Appendix*, 1688, núm. CXC, col. 1026, ex A. — b. FLÓREZ, *España sagrada*, 1774, vol. 28, ap. XI, p. 275-276, ex a. — c. MIGNE, *Patrologiae*, 1844-1864, vol. 142, col. 599-600, ex b. — d. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text I-15, p. 326-327, ex a.

[F. 69-69v] *Oliva, sancte Ausonensis ecclesie presul licet indignus et abbas, universo cetui cęnobio Dei Genitricis commanenti, desiderabile premium cęlestis regni.*

Dum vestre nuntium sanitatis lętus audio, hoc est quod semper exopto. Scitote autem me similibus oblectari vestri que memorem gratissime fieri. De constructione vero que scripsistis parietum et capse ceterarumque rerum ex vestri parte haud mihi secus videntur ac bona, cum sint piissimi Dei gratissima dona. De absolute quoque Witardi et emendatione ipsius confido in vobis post Dominum Iesum; vobisque comitto ei iuxta velle solvere et pro posse corrigere.

Igitur nos, postquam a vobis excessimus, inter cetera que gessimus, inter archiepiscopum et vicecomitem Narbonensem ad [dirimenda eorum] negocia iudices statuimus pactumque pacis dicto [...] parati ad finiendum; cumque prestolatur huius causa facti, comitissa Rutenensis venerit ad solventum. Conventionem interea colligavi inter Wifredum et Willelmum et Ugonem, comites; hac ebdomada coniungemus, si forte tantis malis finem imponere valeamus.

His ergo et aliis preoccupati negociis, regressionis nostrę diem vobis mandare nequimus; rogantes ut horum quę circa vos sunt, vestris quantocius litteris conscii per omnia simus. Pręterea cignos et gaviancum, delicias domini, quam maxime custodite, et quicquid illis adversi acciderit aut boni contigerit, continuo litteris prenotate, ut aut prosperis collemur aut adversis afficiamur.

Euge! autem, quoniam est nobis et grus, quę iam didicit aera saltibus pervolare, asinis et porcis oculos eruere, videturque iam capite rubescere, pennis nigrescere et voce clarescere; cuius tantis prosperitatibus vos convenit congaudere.

Bene valete.

Carta 11

[1004, final de novembre. Fleury]

Els monjos de Fleury comuniquen a tots els abats i als fidels cristians la mort martirial del seu abat Abbó, assassinat el dia 13 de novembre [de 1004], festa de sant Brici.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 69v. — B. Una altra còpia del segle XI: Vaticà, reg. lat. 1586, f. 1.

C. BnF, Collection Baluze, vol. 69, f. 334, ex A. — D. BnF, Collection Duchesne, vol. 56, f. 416v, ex A.

a. BALUZE, *Miscellanea*, 1678, vol. I, p. 411, ex A (per mitjà de C). — b. MARTÈNE, *De antiquis monachorum ritibus*, 1690, p. 847, ex a. — c. *Acta sanctorum ordinis sancti Benedicti, saeculum VI, pars I*, París, 1701, p. 35, ex a. — d. MIGNE, *Patrologiae*, 1844-1864, vol. 139, col. 385 i 417, ex a. — e. BAUTIER-LABORY, *L'abbaye de Fleury*, 2004, p. 140, ex AB. — f. DUFOUR, *Recueil*, 2005, núm. 64, p. 80-82, ex AB. Cita altres edicions dels segles XVIII-XX.

[F. 69v] Universis abbatibus Christique fidelibus quoquo locorum habitantibus, Floriacensis conciola, deiecta et patre viduata.

Fletu pene absortis, dolore contritis, manum porrigite spiritualis auxilii, patres sanctissimi, per affectum fraterne karitatis. Pane meroris potuque amaritudinis cibati, vestris orationibus mereamur recreari, quorum cythara

leticie versa est in luctum mesticie, quorum organum luctuose sonat lacrimantium et iocunditas vocem tantummodo flentium. Pervenit gladius doloris usque ad animam, dum deploramus pro sancte religionis studio domnum et abbatem nostrum Abbonem excessisse a seculo, coronatum martirio, qui Wasconum gladiis felix promeruit feliciter beatorum martirum socius fieri. Cuius anime contagia vestra oratio abstergat, qui vestri amator omniumque Christi servientium verus semper extitit dilector. Nobis quoque, quos orphanos reliquit, fraternis succurrite votis et Deum omnipotentem placate orationum hostiis, ut dignetur sua gratia gregem decapitatum et pio patre orbatum consolari. Obiit idibus novembris, die natali sancti Brici.

Carta 12

[Abans del 13 de novembre de 1004]

Una persona anònima, en una carta adreçada a Abbó, [abat de Fleury,] el qualifica de filòsof egregi.

A. BnF, ms. lat. 2858, f. 69v-70.

a. BEER, *Die Handschriften*, 1907-1908, vol. I, p. 75, ex A.⁸⁹ — b. JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992, text II-2, p. 388-389, ex A.

[F. 69v-70] Tocius philosophe nitore decorato domno A[bbone], egregio philosopho, peripsima et despectus eius cliens ille aeternae bravium remunerationis.

Quanta unice dilectionis devotione mens mea vestre venerationi subternitur, explere verbis nequeo. Elemosina enim vestre karitatis non tantum prodest accipientibus micras scientie liberalis set utique danti vobis quantum spes premii solatium sit laboris. Denique celsitudinem vestre largitatis corde tenus exposco ut pietatem quam circa me actenus exhibuistis in docendo inrefragabiliter in finem usque protendatis quatinus premium perhenne percipere mereamini a Christo Deo. Sciatis autem volo quia hec est proprii cordis affectio ut Deus vestros accumulando conservet amicos et deiciendo ocius conterat inimicos. Interea polleat sanitas et longe fiat omnis adversitas.

89. BEER, «Los manuscrits», 1910, p. 59, núm. 12, de l'extret.

Fidum me vestri famulum per secula scito
 Milies ut valetis Dominus concedat Ihesus
 Dico libenter amen nostrum sic finio carmen.

III. OBRES CITADES ABREUJADAMENT

- ALBAREDA, *L'abat Oliva*, 1931 = ALBAREDA, A. M., *L'abat Oliva, fundador de Montserrat (971?-1046)*. Montserrat: Monestir de Montserrat, 1931.
- ALTÉS, «El diplomatarí de Santa Cecília de Montserrat», 1995-1996 = ALTÉS, F. X. «El diplomatarí del monestir de Santa Cecília de Montserrat», *Studia Monastica* (Montserrat), vol. 37 (1995), p. 301-394 («II. Anys 1000-1077»); vol. 38 (1996), p. 291-400 («III. Anys 1079-1200»).
- AURELL, «Jalons», 1991 = AURELL, M., «Jalons pour une enquête sur les stratégies matrimoniales des comtes catalans (IXe-XIe s.)». A: *Symposium internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1991, p. 281-364.
- BALUZE, *Miscellanea*, 1678 = BALUZE, É., *Miscellanea, hoc est collectio veterum monumentorum quae hactenus latuerant in variis codicibus ac bibliothecis*. París: Mujuet, 1678.
- BALUZE, *Appendix*, 1688 = BALUZE, É., «Appendix», A: Marca, P. de. *Marca hispanica sive limes hispanicus*, París: Mujuet, 1688, col. 761-1490.
- BAUTIER, «L'hérésie d'Orléans», 1975 = BAUTIER, R.-H. «L'hérésie d'Orléans et le mouvement intellectuel au début du XIe siècle. Documents et hypothèses». A: *Actes du 95e Congrès national des sociétés savantes, Section de philologie et d'histoire jusqu'à 1610, Reims 1970*. T. I, p. 63-88. París: Bibliothèque Nationale, 1975.
- BAUTIER-LABORY, *André de Fleury*, 1969 = BAUTIER, R.-H.; LABORY, G. *André de Fleury: Vie de Gauzlin, abbé de Fleury*. París: CNRS, 1969.
- BAUTIER-LABORY, *L'abbaye de Fleury*, 2004 = BAUTIER, R.-H.; LABORY, G. *L'abbaye de Fleury en l'an mil: I. Vie d'Abbon, abbé de Fleury*. París: CNRS, 2004.
- BEER, *Die Handschriften*, 1907-1908 = BEER, R. *Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll*. Viena: Hölder in Komm, 1907-1908.
- BEER, «Los manuscrits», 1910 = BEER, R. «Los manuscrits del monestir de Santa Maria de Ripoll». Traducció de l'alemany de Pere Barnils i Giol, dins *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona), vol. v (1909-1910), p. 137-170, 230-278, 299-320, 329-365 i 492-520. Tirada a part, 1910 [1911].

- BOUQUET, *Recueil*, 1752-1757 = BOUQUET, M. *Recueil des historiens des Gaules et de la France*. París: Libraires Associés, 1752-1757. Nova edició, dirigida per L. Delisle: París: Palmé, 1871-1874.
- BRUYNE, «Une lettre inédite», 1928 = BRUYNE, D. de. «Une lettre inédite de Ponce moine (de Ripoll?) vers l'an 1015». *Neues Archiv* (Hannover), núm. 47 (1928), p. 244-246.
- DELISLE, *Rouleaux des morts*, 1866 = DELISLE, L. *Rouleaux des morts du IXe au XVe s.* París: Mme. Ve. J. Renouard, 1866.
- DUFOUR, *Recueil*, 2005 = DUFOUR, J. *Recueil des rouleaux des morts (VIIIe siècle-vers 1536)*. Vol. I. París: Bocard, 2005.
- FLÓREZ, *España sagrada*, 1774 = FLÓREZ, E. *España sagrada*. T. XXVIII. *Contiene el estado antiguo de la Iglesia Ausonense, hoy Vique*. Madrid: A. de Sand, 1774.
- GROS, «La biblioteca particular», 2001 = GROS, M. «La biblioteca particular del sacerdot i jutge Salomó». *Revista Catalana de Teologia* (Barcelona), vol. XXVI/1 (2001), p. 51-70.
- JUNYENT-MUNDÓ, *Diplomatari d'Oliba*, 1992 = JUNYENT, E. *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*. Edició a cura d'A. M. Mundó. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992.
- LOUP DE FERRIÈRES, *Correspondance*, 1927-1935 = LOUP DE FERRIÈRES, *Correspondance* (829-886). Edició a cura de L. Levillain. París: H. Champion, 1927-1935.
- MARTÈNE, *De antiquis monachorum ritibus*, 1690 = MARTÈNE, E. *De antiquis monachorum ritibus libri quinque*. Lió: Anisson, Posnel et Rigaud, 1690.
- MASSON, *Annalium libri IV*, 1578 = MASSON, P. *Annalium libri IV quibus res gestae Francorum explicantur*. París: Lutetiae, 1578.
- MIGNE, *Patrologiae*, 1844-1864 = MIGNE, J-P. *Patrologiae cursus completus, Series latina*. París: Migne, 1844-1864.
- MONSALVATJE, *Noticias históricas*, 1899 = MONSALVATJE, F. *Noticias históricas*. Olot: Ivan Bonet, 1889-1919.
- OLIVAR, *Sacramentarium Rivipullense*, 1964 = OLIVAR, A. *Sacramentarium Rivipullense*. Madrid: Barcelona: CSIC, 1964.
- ORDEIG, *Les dotalies*, 1993-2004 = ORDEIG, R. *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*. Vic: Estudis Històrics, 1993-2004.
- PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor*, 1950 = PÉREZ DE URBEL, J. *Sancho el Mayor de Navarra*. Madrid: Diputación Foral de Navarra. Institución Príncipe de Viana, 1950.
- RIU, «Poncio de Tabernoles, obispo de Oviedo», 1988 = RIU, M. «Poncio

de Tabernoles, obispo de Oviedo». A: *Espacio, tiempo y forma (UNED), serie III: Historia medieval. Homenaje al profesor Eloy Benito Ruano*. Vol. 1. Madrid: Uned, 1988, p. 425-436.

VIDIER, *L'historiographie*, 1965 = VIDIER, A. *L'historiographie à Saint-Benoît-sur-Loire et les miracles de saint Benoît*. Paris, 1965.